

**Hoofdstuk Graffiti
voor het Basisboek
Criminaliteitspreventie**

Amsterdam, juni 1992
Bram van Dijk en Manuel López

Inhoud

	pag.
Trefwoorden	
1 Inleiding	1
1.1 Definitie	1
1.2 Graffiti: een verschijnsel van alle tijden	1
1.3 Graffiti: een probleem!	3
1.4 Juridische aspecten	3
1.5 De aanpak van graffiti	4
1.6 Leeswijzer	5
2 Graffiti in cijfers	6
2.1 Omvang van graffiti	6
2.2 Schade	9
2.3 Geografische spreiding	11
2.4 Conclusies	12
3 Oorzaken en achtergronden	13
3.1 Daders	13
3.2 Slachtoffers	15
3.3 De situatie	16
3.4 Conclusies	18
4 Zelf onderzoek doen	21
4.1 Waarom onderzoek doen	21
4.2 Beleidsvoorbereidend onderzoek	21
4.3 Onderzoek ten behoeve van beleidsuitvoering	24
4.4 Evaluatieonderzoek	26
4.5 Samenvatting	26
5 Preventiestrategieën	28
5.1 Inleiding	28
5.2 Dadergerichte strategieën	28
5.3 Situatiegerichte strategieën	34
5.4 Slachtoffergerichte strategieën	39
5.5 Samenvatting	40
6 Praktijkvoorbeelden	41
6.1 Zoetermeer: trial and error	41
6.2 Zwolle: een integrale aanpak	42
6.3 Het registratiesysteem van de Nederlandse Spoorwegen	45
6.4 Conclusies	46

Inhoud (vervolg)

	pag.
7 Het opzetten van een project	47
7.1 Anti-graffitibeleid: een integrale aanpak	47
7.2 Mogelijke betrokkenen	48
7.3 De rol van de preventie-coördinatoren	50

Bijlage 1: Samenvatting TNO/SBR-rapport 'Anti-klad behandeling'

Bijlage 2: Belangrijke adressen

Literatuur

Trefwoorden

	pag.
Algemene Politie Verordening (APV)	3, 32
- Model-APV	3
Alternatieve afdoening	33
- BAS	33
- Halt	33
- Lik-op-stuk	33
Betrokkenen	48
Coating	10, 35
Daders	8
- carrière	14
- geslacht	15
- incidentele daders	13
- leeftijd	15
- veelschrijvers	13
- (master)piecers	13, 14
- taggers	13, 14
Dadergerichte strategieën	28
- binding leefsituatie	29
- voorlichting - zie Voorlichting	
- voorzieningen	30
- lik-op-stuk - zie Alternatieve afdoening	
- opsporing - zie Opsporing	
- gedogen - zie Gedoogbeleid	
Gedoogbeleid	31
- gedoogzone	10, 41, 42
Geografische spreiding	11
Glaskrassen	15
Integrale aanpak	4, 43, 47
Juridische aspecten	
- onderzoek woning	32
Nederlandse Spoorwegen	7, 33, 45
Omvang graffiti	6
Ontwikkeling	22

Onderzoek	
- beleidsvoorbereidend	21
- beleidsuitvoering	24
- bronnen	22
- effectevaluatie	26
- eigen waarneming	24
- procesevaluatie	26
- sleutelpersonen	24
- slachtofferenquête	23
- Standaard Enquête Bevolking (SEB)	7
- Slachtoffer Enquête Bedrijven en Instellingen (SEBI)	7
- vlekkenkaart	25
Opsporing	14, 32, 44
Opzetten van een project	
- betrokkenen	4, 8, 49
- rol preventiecoördinator	50, 51
- onderzoek woning	32
Plakvandalisme	1
Politiecijfers - gegevens	22
Politiemonitor	7
Preventiecoördinator	50
Preventiestrategieën	28
Registratiesysteem	22, 23, 24, 26, 32, 33
Ruimtelijke factoren	16
Schade	23
- diefstal spuitbussen	9
- milieu/volksgezondheid	10
- schoonmaakkosten	3, 9
- verloederingschade	10
Situatiegerichte strategieën	34
- aantal geschikte objecten beperken	34
- controle	36
- meldpunt	38
- verbeteren toezicht en beheer	36, 45
- snel verwijderen bekladdingen/schoonmaken	36, 45
- schoonmaakploeg	37, 41, 42
Slachtoffergerichte strategieën	39
- preventie diefstal spuitbussen	39
- schadeverhaal	4, 39, 44

Slachtoffers	6
- bedrijfsleven	7, 15
- detailhandel	7
- overheid	8, 15
- particulieren	6, 15
Sociale vernieuwing	43, 48
Voorlichting	28, 38

1 Inleiding

1.1 Definitie

Een vorm van vandalisme die de laatste tijd sterk in de belangstelling staat, is graffiti.

In juridische zin wordt graffiti door dezelfde artikelen gedekt als vandalisme.

Graffiti valt echter te onderscheiden van andere vormen van vandalisme doordat het niet het vernielen of beschadigen van een object tot doel heeft, maar veeleer iets aan het object toevoegt. Dat deze 'toevoeging' echter een even destructieve en (vooral) ontsierende werking op het belaagde object kan hebben als andere vormen van vandalisme mag duidelijk zijn. Zo is bijvoorbeeld een bekladde stadsplattegrond even onbruikbaar als een gesloopte.

Er is voor de volgende definitie gekozen:

'Graffiti is het met behulp van verf of ander materiaal aanbrengen van tekeningen en/of symbolen op objecten die zich bevinden in, aan of langs (semi-)openbare ruimten'.

Uit deze definitie volgt dat:

- 1 wanneer een tekening en/of symbool in een object wordt gekrast of gegraveerd, dit ook als graffiti wordt opgevat; het zogenaamde '**plakvandalisme**' (illegaal plakken van posters en dergelijke) valt daarentegen niet onder de definitie;
- 2 graffiti hoeft niet per se een illegaal karakter te bezitten. Het kan namelijk zowel met als zonder de toestemming van de eigenaar op een object worden aangebracht. In dit hoofdstuk zijn wij echter alleen geïnteresseerd in de illegale graffiti, i.c. de graffiti die zonder toestemming van de eigenaar wordt aangebracht. De legale graffiti zal derhalve grotendeels buiten beschouwing worden gelaten en slechts sporadisch in dit hoofdstuk aan de orde worden gesteld.

1.2 Graffiti: een verschijnsel van alle tijden

Het aanbrengen van tekeningen en symbolen op objecten is zo oud als de mensheid zelf. Het beschilderen van onder meer rotswanden en muren is door alle tijden en culturen heen een vorm van menselijke expressie geweest. In deze zin is graffiti op te vatten als één van de oudste vormen van cultuur-uiting.

Reeds in de oertijd bracht de primitieve mens tekens en wandschilderingen aan op onder meer rotswanden. Zo zijn er op ieder continent grotten te vinden met prehistorische afbeeldingen van mensen, dieren, mythologische figuren en abstracte tekens. Toen de antieke mensheid steden ging bouwen, bleef zij de wandsierkunst als cultuuruiting behouden. Denk in dit kader maar eens aan de muurschilderingen van de oude Egyptenaren, Etrusken, Myceners, Grieken, Romeinen, etc.. De figuratieve wandsierkunst evolueerde tot een kunstvorm van de eerste orde.

Naast de evolutie van de figuratieve (fresco-)wandsierkunst, was er ook een ontwikkeling in kalligrafie. Middeleeuwse monniken, Moorse en oosterse kalligrafen legden zich eeuwenlang toe op het cultiveren, verfraaien en abstraheren van letter- en woordtekens.

Beide vormen van wanddecoratie werden door de geschiedenis heen gevraagd en ongevraagd op muren geplaatst. Zo werden bijvoorbeeld in het oude Egypte door de piramidenbouwers naast de in opdracht uitgevoerde wandschilderingen ook korte teksten op rotsen en muren geschreven. Op deze wijze is in het Dal der Koningen nagenoeg van iedere belangrijke gebeurtenis verslag gedaan door teksten in nabij gelegen rotsen te graveren.

Toen de stad Pompeï werd opgegraven, bleken ook in deze antieke stad vele fresco's en teksten op de muren te staan. Het woord graffiti stamt dan ook uit de tijd van deze opgravingen en is afgeleid van het latijnse 'graffito' of 'sgraffito', hetgeen 'ingekrast' betekent.

De bekendste graffiti-schrijver (tagger) uit de geschiedenis is zonder enige twijfel de Amerikaanse militair Kilroy, die zich in de tweede wereldoorlog onsterfelijk maakte door de door hem bezochte plaatsen te markeren met de tekst 'Kilroy was here'. Het door Kilroy ontwikkelde idee vond in de jaren '60 veel navolging. In het voetspoor van de Amerikaanse initiatiefnemer traden vele honderdduizenden reislustigen die elk door hen bezocht monument en sanitaire voorziening van hun eigen naam ('... was here') voorzagen.

In de jaren '60 werd de wandsierkunst in de Verenigde Staten herontdekt als expressief medium. Er ontstond een beweging van vooral politiek-georiënteerde kunstenaars die ageerden tegen het wegmoffelen van kunstwerken in galeries en musea. De kunst moest weer de straat op en toegankelijk zijn voor de gehele samenleving. Daarnaast werd de wandsierkunst gezien als politieke spreekbuis van de sociale onderklasse.

Met de opkomst van de Hiphop-cultuur krijgt graffiti in de jaren '80 een nieuwe, zeer krachtige impuls. Tezamen met break-dance en rap ontstaat een min-of-meer nieuwe vorm van graffiti. Deze nieuwe vorm van graffiti onderscheidt zich van de oudere door de culturele eigenheid, het gebruik van verf (met name tectylverven en acrylaatlakken) die de voorstelling een grotere duurzaamheid geven en de grotere kwantiteit. Reclame-achtige, kleurrijke, snel vormgegeven tags (tekstueel) en pieces (figuratief) worden door de jongeren ontdekt als vorm van persoonlijke expressie en middel tot het verkrijgen van bekendheid en aanzien.

Veelal wordt de graffiti op goed zichtbare plaatsen in (semi-)openbare ruimten aangebracht. De graffitiërs streven er bewust naar zoveel mogelijk mensen te confronteren met hun werkstuk. "Piecers" doen dit door de nadruk te leggen op de omvang en kwaliteit van het werk. Door een zo groot mogelijke afbeelding te maken zorgen zij ervoor dat hun werk door passanten gewoon niet onopgemerkt kan blijven. "Taggers" daarentegen leggen de nadruk op de kwantiteit en bezigen de strategie van de herhaling. Door zoveel mogelijk tags te plaatsen op eveneens goed zichtbare en druk bezochte plekken trachten zij dezelfde doelstelling te verwezenlijken.

Heden ten dage komen in Nederland zowel de oudere als nieuwere vormen van graffiti voor. In paragraaf drie zullen wij zien dat de oudere vormen van graffiti voortkomen uit andere motieven en leeftijdscategorieën dan de moderne graffiti. Daarbij komt dat de tags en pieces een groter aandeel hebben in het graffiti-probleem dan de oudere vormen, die over het algemeen veel incidenteler voorkomen en met minder duurzame materialen (als krijt, potlood en pen) zijn opgebracht. De hoeveelheid tags en pieces overtreft in ruime mate de oudere vormen van graffiti terwijl dit toch door een minder grote groep wordt bedreven.

1.3 Graffiti: een probleem!

Normatief bezien, zitten er vele aspecten aan graffiti. Enerzijds zijn er argumenten te beluisteren die de nadruk leggen op de expressieve aspecten van graffiti. Graffiti als toegankelijke straatkunst, politieke spreekbuis en emotionele uitlaatklep.

De negatieve aspecten van graffiti zijn echter ook niet gering. De meeste graffiti wordt door het overgrote deel van de bevolking als lelijk ervaren. Daarnaast bestaat er vaak irritatie over de plek van de 'would be' kunstwerken.

Uit recent onderzoek blijkt graffiti bovendien bij brede lagen van de bevolking gevoelens van onveiligheid te veroorzaken. Vaak wordt graffiti geassocieerd met verpaupering en criminaliteit.

Openbare voorzieningen (als stadsplattegronden, bushokjes, trams en verkeersborden), gevels van monumentale panden, openbare kunstwerken, particulier bezit (als winkelpanden en particuliere woningen); er is geen object te bedenken of het is weleens doelwit geweest van graffiti.

Het schoonmaken van graffiti is vaak een arbeidsintensief en kostbaar werk.

Afhankelijk van de ondergrond en de gebruikte verf variëren de **schoonmaakkosten** van vijftientig tot honderd gulden per vierkante meter. De totale kosten die zijn gemoeid met de schoonmaak van graffiti liggen in Nederland op **tenminste 40 miljoen gulden per jaar** (SBR/TNO, 1991).

Graffiti is dus een probleem; een omvangrijk en duur probleem. Een probleem voor lokale overheden, bedrijven, instellingen en burgers.

1.4 Juridische aspecten

Illegale graffiti valt in het Strafrecht onder dezelfde wetsartikelen als vandalisme, i.c. artikelen 141 (openlijk geweld tegen personen en goederen), 350 (vernieling of beschadiging van goederen) en 424 (baldadigheid) van het Wetboek van Strafrecht. De tekst van deze drie artikelen is reeds gegeven in het hoofdstuk over vandalisme. Voor de opsporing is het van belang te weten dat een aanhouding op grond van artikel 141 juridisch meer mogelijkheden biedt, dan op grond van de andere twee artikelen. Op grond van artikel 141 kan een verdachte immers in totaal drie dagen in verzekering worden gesteld. Verder is het mogelijk in geval van verdenking van artikel 141 om een verdachte "buitenheterdaad" aan te houden (artikel 54 Sv), omdat artikel 141 Sr een feit is waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten. Daarnaast is het plegen van graffiti in veel gemeenten nog eens uitdrukkelijk in de **Algemene Politieverordening (APV)** opgenomen. Zo verwijzen in de **Model-APV** van de Vereniging voor Nederlandse Gemeenten artikelen 2.4.2 en 2.4.3 naar het onderwerp graffiti.

Artikel 2.4.2 Plakken en kladden (Model-APV)

- 1 Het is verboden de weg of dat gedeelte van een onroerend goed dat vanaf de weg zichtbaar is te bekrassen of te bekladden.
- 2 Het is verboden zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende op de weg of op dat gedeelte van een onroerend goed dat vanaf de weg zichtbaar is:
  - a. een aanplakbiljet of ander geschrift, afbeelding of aanduiding, aan te plakken of op andere wijze aan te brengen;
  - b. met kalk, krijt, teer of een kleur- of verfstof enige afbeelding, letter, cijfer of teken aan te brengen."

Artikel 2.4.3 Vervoer plakgereedschap e.d. (Model-APV)

- 1 Het is verboden tussen des avonds 10 uur en des morgens 6 uur op de weg of openbaar water te vervoeren of bij zich te hebben enig aanplakbiljet, aanplakdoek, kalk, teer, kleur- of verfstof of verfgereedschap.
- 2 Het in het eerste lid gestelde verbod is niet van toepassing, indien de in dat lid bedoelde materialen of gereedschappen niet zijn gebezigd of niet zijn bestemd voor handelingen als verboden in artikel 2.4.2."

In de toelichting bij artikel 2.4.2 (Model-APV) vinden wij de tekst:

"In het eerste lid is sprake van een absoluut verbod. In de term 'bekladden' ligt reeds besloten dat het daarbij niet gaat om meningsuitingen."

Met andere woorden: het APV-artikel is niet in strijd met andere (hogere) wetsartikelen. De beperking in de uitoefening van het recht op meningsuiting dat uit de toepassing van dit artikel kan voortvloeien, wordt namelijk aangemerkt als nodig in een democratische samenleving ter bescherming van de openbare orde. Dit heeft de Hoge Raad als oordeel uitgesproken in een aantal arresten.

Naast een verbod op het aanbrengen van graffiti, geeft het Wetboek van Strafrecht ook handvatten om in bepaalde gevallen tegen de inhoud van de graffiti op te treden. Wanneer de inhoud van de graffiti daar aanleiding toe geeft, kan op basis van de artikelen 131 (opruiende teksten), 137c en 137d (belediging respectievelijk het aanzetten tot haat en discriminatie) van het Wetboek van Strafrecht worden opgetreden.

Schadeverhaal

Ook vanuit het civiel recht gezien heeft graffiti een wetsovertredend karakter. Graffiti is een inbreuk op het eigendomsrecht. In het civiel recht wordt illegaal aangebrachte graffiti opgevat als een onrechtmatige daad. Wanneer een dader is opgepakt en het is bewezen dat deze een bepaalde bekladding heeft aangebracht, kan het slachtoffer overgaan tot een schadeverhaal. Als de dader strafrechtelijk wordt vervolgd, kan het slachtoffer zich (gratis) als beledigde partij in de strafzaak voegen. Wanneer de rechter het terecht acht, kan het slachtoffer een schade tot f 1.500,- vergoed krijgen¹. Een andere mogelijkheid is dat het slachtoffer de dader civielrechtelijk aansprakelijk stelt voor de aangerichte schade. In dit geval kan een veel hoger bedrag worden geëist. Het nadeel van een civiele procedure is echter dat het veelal duur en omslachtig is.

1.5 De aanpak van graffiti

Wanneer graffiti in een lokatie problematische vormen aanneemt, dient er een werkplan te worden opgesteld. In dit werkplan wordt weergegeven op welke wijze de graffiti-problematiek structureel kan worden aangepakt. In dit hoofdstuk wordt beargumenteerd dat de aanpak van graffiti alleen succesvol kan zijn wanneer deze wordt opgezet en uitgevoerd volgens de principes van de **integrale aanpak**. Dit houdt in dat:

- gelijktijdig en gezamenlijk inspanningen worden verricht door meerdere personen en instanties (i.c. gemeente, politie, O.M. en andere betrokkenen);
- sprake is van diversiteit van maatregelen (zowel dadergerichte, slachtoffergerichte als situatiegerichte strategieën);

---

¹ Er is een wetswijziging in voorbereiding (Wet Terwee) waarbij de mogelijkheden tot schadevergoeding aanmerkelijk worden verbeterd.

- de aanpak wordt afgestemd op het beleid op aanverwante terreinen (sociale vernieuwing, buurtbeheer, milieubeleid, etc.).

1.6 Leeswijzer

In de volgende paragraaf worden de **cijfers** behandeld die een beeld geven van de omvang, schade en geografische spreiding van graffiti in ons land. Vervolgens gaat paragraaf 3 in op de **oorzaken en achtergronden** van graffiti. Daarbij komen zowel de daders als de verschillende categorieën slachtoffers en situaties aan bod. In paragraaf 4 wordt uiteengezet hoe men **zelf onderzoek** kan doen naar graffiti. De verschillende **preventieve maatregelen** zijn in de vijfde paragraaf besproken en worden in paragraaf 6 met enkele **praktijkvoorbeelden** geïllustreerd. Tot slot is in paragraaf 7 te lezen welke stappen men moet doorlopen om tot **het opzetten van een anti-graffitiproject** te komen.

In bijlage 1 is de samenvatting opgenomen van het TNO/SBR rapport "Anti-klad behandeling". In bijlage 2 staat een aantal namen en adressen vermeld van organisaties die bij de preventie van graffiti een nuttige rol kunnen spelen.

2 Graffiti in cijfers

In deze paragraaf wordt aan de hand van beschikbaar cijfermateriaal een beeld van het verschijnsel graffiti geschetst.

In praktijk zijn echter niet zoveel cijfers over graffiti voorhanden. En daarnaast blijken de cijferbronnen die wel aanwezig zijn, elk slechts inzicht te geven in een klein stukje van de puzzel.

Door combinatie van de gevonden informatie proberen wij (met de broodnodige voorzichtigheid!) uitspraken te doen over het landelijke beeld van graffiti. Er wordt daarbij een grove calculatie gegeven van het aantal daders en de financiële schade.

2.1 Omvang van graffiti

Wanneer men uitspraken wil doen over de grootte van een verschijnsel is het hebben van een objectieve maat een eerste vereiste. Zie hier het eerste probleem. Voor het bepalen van de omvang van iets als graffiti bestaat geen objectieve maatstaf. Het doen van uitspraken over de omvang van graffiti is dan ook problematisch. Een muur met 20 'tags' erop, is dat één bekladding of zijn dat er 20? En telt één grote bekladding die veel vierkante meter in beslag neemt even zwaar als een kleine krabbel?

De minst slechte indicatoren voor de omvang van het probleem zijn het aantal slachtoffers en het aantal daders. Over het eerste is echter weinig te zeggen. Er is vooralsnog te weinig onderzoek gedaan naar het aantal slachtoffers van graffiti om daar enige algemene uitspraken over te doen. De tweede indicator is gelukkig beter vast te stellen. Er zijn enkele onderzoeken, die inzicht geven in het aantal graffiti-plegers.

Slachtoffers

Het is als het gaat om slachtofferschap gebruikelijk onderscheid te maken tussen particulier, bedrijfs-, en overheidseigendom. Nu doet zich het teleurstellende feit voor dat de omvang van het slachtofferschap van geen van deze categorieën in ons land is vast te stellen.

Voor wat betreft particulieren is alleen iets bekend over de ervaren overlast ten gevolge van graffiti in de eigen woonbuurt. Voor het overige valt slechts iets te zeggen over subgroepen, te weten: de detailhandel, de Nederlandse Spoorwegen en scholen voor basis- en voortgezet onderwijs.

. Particulieren

Slachtofferschap van veel voorkomende criminaliteit kent twee verschijningsvormen. Enerzijds is dat het feitelijk slachtofferschap en anderzijds overlast en onveiligheidsgevoelens. Wij praten over feitelijk slachtofferschap van graffiti wanneer een eigendom van een persoon of instantie, zonder dat daar van tevoren toestemming voor is verleend, het doelwit is geweest van graffiti. Overlast van graffiti ontstaat wanneer iemand aanstoet neemt aan de bekladdingen. Dit kan uiteraard samenvallen met het feitelijk slachtofferschap, maar dat hoeft niet. Veel burgers wier eigendom geen spootje van graffiti vertoont, nemen aanstoet aan graffiti op plaatsen waar zij komen.

Over feitelijk slachtofferschap van graffiti is op landelijk niveau onder particulieren nooit onderzoek verricht. We kunnen dus geen enkel antwoord geven op de vraag

hoe vaak eigendommen van particulieren (in een bepaald jaar) doelwit zijn geweest van graffiti.

Wel zijn er twee bronnen waaruit informatie aangaande overlast van graffiti kan worden gehaald. Deze bronnen zijn de **Standaard Enquête Bevolking (SEB)** en de **Politiemonitor**. In beide slachtofferenquêtes is de vraag gesteld of men van mening is dat in de eigen woonbuurt veel dan wel weinig muren zijn beklad. In hoeverre het ervaren van overlast ook leidt tot onveiligheidsgevoelens dan wel vermijdingsgedrag is niet te achterhalen via de Standaard Enquête Bevolking of Politiemonitor.

Secundaire analyse van de gegevens uit de Politiemonitor (1991) leverde ons de volgende inzichten op.

- Op landelijk niveau zien we dat 11 procent van de bevolking het eens is met de stelling dat veel muren in de eigen woonbuurt zijn beklad.
- Gekeken naar geografische spreiding blijken bewoners van het westen (13 procent) en het noorden (12 procent) van het land wat vaker last te hebben van graffiti in de woonbuurt.
- In gemeenten met meer dan 50.000 inwoners is 21 procent van de bevolking het eens met de stelling dat in de eigen woonbuurt veel muren zijn beklad.
- Op gemeente-niveau zien we een ander onderscheid. Bewoners van buurten waar veel vernielingen voorkomen en bewoners van achterstandsbuurten waren veel vaker van mening dat er in hun woonbuurt veel graffiti voorkomt dan bewoners van andere buurten (41 procent respectievelijk 27 procent).

. **Bedrijfsleven**

Over de omvang en schade van graffiti bij het bedrijfsleven is eveneens weinig bekend. In 1990 is weliswaar een landelijke **slachtofferenquête onder bedrijven en instellingen (SEBI)** gehouden, maar daarin was geen vraag opgenomen over graffiti. We zijn wel in staat enige uitspraken te doen over onderdelen van het bedrijfsleven: de detailhandel en de Nederlandse Spoorwegen.

Voor de **detailhandel** zijn slachtoffergegevens over graffiti te halen uit het onlangs uitgevoerde onderzoek naar winkelcriminaliteit (De Savornin Lohman en Van Soomeren, 1992). Hieruit blijkt dat:

- 14 procent van de Nederlandse winkeliers in de periode september 1990 - september 1991 slachtoffer werd van graffiti;
- Gemiddeld rapporteerden deze slachtoffers bijna 11 gevallen van graffiti in één jaar tijd.
- De totale omvang van graffiti bedraagt bij de detailhandel ruim 190.000 gevallen per jaar. Dat is 8 procent van het totaal aantal tegen de detailhandel gepleegde delicten.
- De totale schade door graffiti (kosten voor verwijdering) ligt bij de detailhandel op 19 miljoen gulden per jaar. De gemiddelde schade per getroffen vestiging bedraagt per jaar dus zo'n f 1.000,--.
- Wanneer we de branches afzonderlijk bekijken, blijkt graffiti relatief vaker voor te komen bij warenhuizen (50 procent slachtoffer), winkels voor technisch huisraad (25 procent) en genotsartikelen (23 procent).

Uit de registratie van de **Nederlandse Spoorwegen** blijkt dat daar per jaar voor 4,8 miljoen gulden aan graffiti wordt verwijderd (1988). Echter niet alle graffiti wordt altijd verwijderd en er zijn ook kosten te berekenen voor de gevolgschade (bijvoorbeeld voor het uit de omloop nemen van een beklad treinstel). Wanneer

ook deze posten worden meegerekend, komt de NS op een schadebedrag van 10 miljoen gulden per jaar.

. Overheid

Ten aanzien van de overheid kunnen we alleen iets zeggen over de graffiti-problematiek bij scholen voor basis- en voortgezet onderwijs. In opdracht van de Stichting Bouwresearch is namelijk onderzoek verricht naar de aard en omvang van criminaliteitschade aan schoolgebouwen (SBR, Beveiliging van gebouwen. Deel 6: Scholen, 1990). Hierdoor is bekend dat:

- Een school gemiddeld 0,8 maal per jaar slachtoffer van graffiti wordt.
- De totale schade van graffiti bij scholen voor basis- en voortgezet onderwijs ruim 3 miljoen gulden op jaarbasis bedraagt.
- Scholen in het westen van het land het hoogste risico lopen beklad te worden; scholen in noordelijk Nederland het minste.

Daders

Over het aantal daders van graffiti (**jongeren**) is meer bekend. Om hier inzicht in te krijgen kan men terecht bij het landelijk self-report onderzoek van Junger-Tas & Kruissink (1988, 1990, 1992) en cijfers uit het graffiti-registratiesysteem van de Nederlandse Spoorwegen. Landelijke politiecijfers op het gebied van graffiti ontbreken echter omdat in de CBS-cijfers geen onderscheid wordt gemaakt tussen vandalisme en graffiti.

Uit het onderzoek van Junger-Tas en Kruissink blijkt dat:

- In 1990 bijna één op de vijf (19,5%) van de scholieren tussen de 12 en de 18 jaar ooit wel eens iets heeft beklad; in 1988 was dat 21,7%. Graffiti lijkt zich te stabiliseren.
- In het schooljaar '85/'86 pleegde 14,0 procent van de onderzochte scholieren graffiti tegen 9,8 procent in het schooljaar '87/'88 en 8,5% in het schooljaar '89/'90.
- In deze jaren stond graffiti na zwartrijden op de tweede plaats op de lijst van veel voorkomende criminaliteit.
- In 1988 erkende iets meer dan 36,5% van de jongeren die hadden toegegeven in het afgelopen schooljaar graffiti te hebben gepleegd, dit meer dan drie maal te hebben gedaan. In 1990 is dat gestegen naar 43,5%. Hiermee is graffiti het enige delict dat een dergelijke stijging laat zien.
- 10,4 procent van de graffiti-plegers zou voor dit feit ook daadwerkelijk met de politie in aanraking zijn gekomen.

De bevindingen van Junger-Tas en Kruissink bieden de mogelijkheid om een grove berekening te maken van het totale aantal graffitiërs in ons land. In het schooljaar '89/'90 heeft namelijk 8,5 procent van de scholieren tussen de 12 en 18 jaar graffiti gepleegd. In het schooljaar '87/'88 lag dit percentage op 9,8 procent. Wanneer wij deze cijfers doortrekken, zou dat betekenen dat in Nederland 86.000 tot 100.000 jongeren zich het afgelopen jaar met graffiti bezig hebben gehouden. 43,5 procent van dit aantal zou dit meer dan drie maal per jaar hebben gedaan. Vanuit deze achtergrond kunnen we concluderen dat het aantal veelschrijvers tussen de 37.000 en de 44.000 jongeren ligt.

Een deel van dit aantal is met naam en toenaam bekend bij de Nederlandse Spoorwegen. In het graffiti-registratiesysteem van de spoorwegrecherche staan 3.039 tagnamen geregistreerd. Van deze tag-namen zijn er 1.928 terug te voeren op 960

bekende daders². De overige 1.111 tag-namen zijn niet te herleiden naar bekende graffiteurs.

2.2 Schade

Naast de vraag naar de omvang van graffiti is ook de schade die door de graffiti wordt veroorzaakt van belang.

Graffiti brengt verschillende soorten schade met zich mee. Naast de financiële schade die ontstaat doordat de graffiti moet worden verwijderd, is er ook nog de schade die optreedt doordat een groot aantal graffiteurs het nodig vindt de benodigde verfspuitbussen te stelen. Daarnaast treedt er verloederingschade op en schade aan het milieu en de volksgezondheid.

Schoonmaakkosten

De totale schoonmaakkosten die graffiti jaarlijks met zich meebrengt, zijn in 1987 door de Stichting Bouwresearch becijferd op zo'n 40 miljoen gulden (SBR/TNO, 1991). De kosten voor schoonmaak bedragen, zoals we al zagen:

- bij de detailhandel: 19 miljoen gulden;
- bij de NS: 10 miljoen gulden;
- bij scholen voor basis- en voortgezet-onderwijs: 3 miljoen gulden.

Wanneer hierbij de (vooralsnog onbekende) schoonmaakkosten voor particulieren, overig bedrijfsleven en overig openbaar eigendom wordt opgeteld, lijkt een totale schatting van 40 miljoen gulden aan de voorzichtige kant.

Met deze schoonmaakkosten is echter iets opmerkelijks aan de hand. Deze vertoont namelijk geen enkel verband met de omvang van de graffiti. Enerzijds komt dit door het feit dat niet iedereen de graffiti laat verwijderen. Wanneer iemand wel slachtoffer werd van graffiti, maar deze vervolgens niet laat verwijderen, zijn er immers ook geen schoonmaakkosten. Er blijkt echter nog iets anders mee te spelen. Wanneer de graffiti wel wordt verwijderd, blijkt dat in het ene geval veel goedkoper te kunnen dan in het andere. Zo zien wij grote verschillen in schoonmaakkosten tussen gemeenten met een qua omvang vergelijkbare graffiti-problematiek.

Echter ook tussen slachtoffer-categorieën blijken de gemiddelde schoonmaakkosten per eenheid grote verschillen te tonen. Wij zagen reeds dat de gemiddelde schoonmaakkosten per incident bij de detailhandel op zo'n f 1000,- ligt terwijl dit bij het basis- en voortgezet onderwijs op een gemiddelde van f 352,- ligt. Blijkbaar is de ene slachtoffer beter in staat de graffiti op een relatief goedkope manier te laten verwijderen dan de andere. Niet iedereen maakt gebruik van commerciële schoonmaakbedrijven. En wanneer dit wel gebeurt, blijken sommigen beter in staat te zijn een goedkope overeenkomst te sluiten dan anderen. Een voorbeeld van een actie waarbij zowel het draagvlak onder de betrokkenen werd versterkt als de graffiti op een goedkope wijze werd verwijderd, vinden wij paragraaf 5.4. Daarin zien wij hoe de gemeente Zwolle eerstejaars studenten inschakelde om de binnenstad van graffiti te ontdoen.

Schade diefstal spuitbussen

Een probleem dat nauw samenhangt met graffiti is de diefstal van verfspuitbussen. Aangezien de beoefening van graffiti veel verfspuitbussen behoeft en de meeste

---

2 Bij graffiteurs is het niet ongebruikelijk dat zij gebruik maken van meerdere tag-namen. Wanneer een graffiteur een keer is aangehouden (en hij weet dat hij nu met naam en toenaam bekend staat), gaat hij vaak onder een andere naam verder.

graffiteurs over een beperkte (zakgeld-)beurs beschikken, kiest een groot deel van de graffiteurs er voor de benodigde spuitbussen te stelen. Een onderzoek van het Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven (LBVM, 1990) toont aan dat de zeer actieve graffiteur wekelijks tussen de 30 en de 100 verfspuitbussen gebruikt.

Gemiddeld kost zo'n spuitbus f 15,- per stuk.

De omvang van deze vorm van graffiti-gerelateerde criminaliteit is niet exact bekend. De meeste winkelbedrijven houden immers niet bij hoeveel verfspuitbussen er uit hun winkel worden gestolen. Op basis van het aantal bekend geworden diefstallen berekenen de schrijvers van het LBVM-rapport een landelijk schadebedrag van minimaal 2,5 miljoen gulden. De werkelijke schade ligt echter waarschijnlijk vele malen hoger omdat het bekend geworden aantal spuitbus-diefstallen slechts een zeer klein deel vormt van het werkelijk aantal.

Ondanks de niet geringe omvang van het diefstal-probleem, blijkt slechts 7 procent van de verfspuitbus verkopende winkelbedrijven diefstalpreventieve maatregelen te treffen.

Effectieve diefstalpreventie van verfspuitbussen is een veelbelovende manier om graffiti te bestrijden. Naast de directe voordelen die dit voor de verf-verkopende winkeliers oplevert, is het te verwachten dat ook de omvang van de graffiti aanzienlijk zal worden beperkt. Hierover meer in paragraaf 5.

Verloederingschade

In het Vandalisme-hoofdstuk is reeds te lezen dat vandalisme, vandalisme aantrekt. Wanneer een object of buurt reeds getekend is door vernieling of graffiti blijkt de drempel tot verder vandaliseren te zijn verlaagd. Dit is ook gebleken uit de secundaire analyse van de Politie-monitor. Bewoners van buurten waar veel vernielingen voorkomen, hebben veel meer te kampen met graffiti-overlast dan bewoners van andere buurten (41 procent tegen 11 procent gemiddeld). Een zelfde verschijnsel is geconstateerd bij het experimenteren met graffiti-**gedoogzones** (zie hiervoor paragrafen 5 en 6). Wanneer op een bepaalde plaats graffiti wordt gedoogd (of niet binnen de kortste keren verwijderd), blijkt dit een aanzuigende werking te hebben op de gehele buurt. In een steeds grotere straal wordt de lokatie (en de aanloopstraten daartoe) voorzien van graffiti-uitingen. Hierdoor wordt het gebied minder aantrekkelijk voor bewoning, toerisme en bedrijfsvestiging. Dit heeft dan weer duidelijke negatieve economische gevolgen.

Deze neerwaartse spiraal van erosievandalisme heeft ook consequenties voor de onveiligheidsbeleving van de burgers. Een aan erosie onderhevige omgeving kan door de burger geassocieerd worden met de mogelijkheid zelf slachtoffer te worden van criminaliteit.

Milieu-/volksgezondheidsschade

Naast financiële schade en verloederingschade is graffiti ook nog eens uitermate schadelijk voor het milieu en de volksgezondheid. Zowel de (verf)spuitbussen als de verschillende schoonmaak- en **coating**materialen zijn hier debet aan.

Tijdens het gebruik van tectyl en acrylaatlakken komen giftige dampen vrij die een directe bedreiging vormen voor de gezondheid van de verfspuiter. In verreweg de meeste gevallen draagt de graffiteur geen masker om zichzelf te beschermen tegen de verfdampen. Uit 'self-report' onderzoek van het Halt-bureau is gebleken dat de graffiteurs onverschillig staan tegenover zowel de milieuproblemen als door de hen zelf gelopen gezondheidsrisico's (Van Hees, 1990). Pas wanneer zijzelf of iemand uit hun situatie met zeer duidelijke gezondheidsproblemen te kampen krijgen, zijn ze bereid voorzorgsmaatregelen te treffen.

Ook de verschillende schoonmaak- en coatingsmaterialen zijn schadelijk voor het milieu en de volksgezondheid³. De agressieve chemicaliën verdwijnen bij de schoonmaak veelal zo in de bodem en in het riool. Van opvangbakken voor de afbijtmiddelen en resten verf en coating wordt in zo'n geval geen gebruik gemaakt. Het agressieve spul noodzaakt ook een goede bescherming van de schoonmaker. Deze is verplicht een speciaal pak, masker, schoenen en handschoenen te dragen. Contact van de middelen met het menselijk lichaam kan in veel geval blijvend letsel veroorzaken; bijvoorbeeld brandwonden, oogletsel en aantasting van de luchtwegen.

2.3 Geografische spreiding

Evenals over de omvang kunnen over de geografische spreiding van graffiti slechts heel globale uitspraken worden gedaan. De exacte omvang van graffiti is immers nooit onderzocht, laat staan dat we hiervan een regionale uitsplitsing zouden kunnen maken. Wel is het mogelijk de dadergegevens uit het registratiesysteem van de Nederlandse Spoorwegen te sorteren naar woonplaats. Op deze manier is het mogelijk een indicatie te krijgen over de spreiding van het aantal graffiteurs over de verschillende provincies. Dat hier slechts sprake is van een indicatie vloeit onder meer voort uit de restricties dat:

- de NS slechts over de adres-gegevens van een klein deel van de graffiteurs beschikt;
- er door de NS in sommige gemeenten actiever is geregistreerd dan in andere gemeenten;
- veel graffiteurs ook graffiti buiten hun woonplaats plegen.

---

³ De mate waarin de verschillende schoonmaak- en coatingsmaterialen schadelijk zijn voor het milieu en de volksgezondheid verschilt van produkt tot produkt. Tot op heden is er echter geen enkel produkt bekend waarvan wetenschappelijk bewezen is dat ze in het geheel niet schadelijk zijn. Gedetailleerde informatie over dit onderwerp is te vinden in het TNO/SBR-rapport 'Anti-bekladdingsmiddelen' (1991).

Schema 1: Aantal bij de NS geregistreerde graffiteurs per provincie

Groningen	58
Friesland	31
Drenthe	11
Overijssel	23
Flevoland	10
Gelderland	121
Utrecht	93
Noord-Holland	165
Zuid-Holland	173
Zeeland	5
Noord-Brabant	210
Limburg	19
Overig (Buitenland en onbekend)	41
Totaal	960

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat:

- het grootste deel van de bij de NS geregistreerde graffiteurs woonachtig is in Noord-Brabant, Noord- en Zuid-Holland en Gelderland;
- in de twee zuidelijke provincies Zeeland en Limburg en de noordoostelijke provincies Flevoland, Drenthe, Overijssel en Friesland relatief weinig bij de NS geregistreerde graffiteurs voorkomen;
- wanneer wij de tabel vergelijken met de in het Vandalisme-hoofdstuk geschetste beeld over de geografische spreiding, deze twee weergaven redelijk goed overeenkomen. Er is dus een samenhang te constateren tussen de omvang van graffiti en de omvang van (overig) vandalisme.

2.4 Conclusies

Graffiti is in Nederland een omvangrijk en duur probleem. Naar schatting houden 86.000 tot 100.000 jongeren zich er in meerdere of mindere mate mee bezig. Het aantal veelschrijvers ligt op circa 37.000 tot 44.000 jongeren. Een deel van deze daders, in casu 960 personen, is bij de spoorwegrcherche met naam en toenaam bekend.

De totale kosten die zijn gemoeid met de schoonmaak van graffiti liggen op tenminste 40 miljoen gulden per jaar. Hiervan komt 19 miljoen gulden jaarlijks voor rekening van de detailhandel.

Naast deze schoonmaakkosten is er ook schade die ontstaat doordat een groot deel van de benodigde verfspuitbussen wordt gestolen. Deze schade ligt op minimaal 2,5 miljoen gulden per jaar, die ook voor rekening van de detailhandel komt. Daarnaast treed er verloederingschade op en schade aan het milieu en de volksgezondheid.

De spreiding van graffiti over Nederland vertoont een vrij sterke overeenkomst met de spreiding van vandalisme. In Noord- en Zuid-Holland, Gelderland en Noord-Brabant staan bij de NS relatief veel graffiteurs geregistreerd.

3 Oorzaken en achtergronden

3.1 Daders

Globaal zijn daders van graffiti onder te verdelen in twee groepen: daders die zich slechts incidenteel schuldig maken aan graffiti en daders die dit (zeer) frequent doen. De meeste daders zullen in de eerstgenoemde groep vallen, maar de tweede groep zal meestal verantwoordelijk zijn voor het grootste deel van de beklad-dingen. Bepaalde preventieve maatregelen zullen wel incidentele daders afschrikken maar niet de 'veelschrijvers'. Daar zullen weer andere maatregelen voor nodig zijn. Inzicht in de motieven, achtergronden en andere kenmerken van de verschillende dadertypen is essentieel om te kunnen komen tot de keuze van passende preventiestrategieën per dadertype.

Incidentele daders

Gelet op de **motieven** kunnen wij incidentele daders in een aantal groepen opdelen. Bij kinderen tot circa 13 jaar is er vaak sprake van spel-vandalisme. In het kader van een spel worden dan eigendommen van anderen voorzien van tekeningen, pijlen (spoorzoeken) of speelborden (hinkelen, boter-kaas-en-eieren). Zowel de omvang als de schade van deze speelse graffiti valt over het algemeen mee. De kinderen gebruiken immers over het algemeen geen duurzame materialen maar veeleer krijt en potlood.

Bij iets oudere jongeren komt incidentele graffiti veelal voort uit baldadigheid. In zo'n geval probeert de jongere op een anonieme wijze zijn omgeving deelgenoot te maken van zijn persoonlijke emoties. Graffiti-uitingen als 'Rot-school' of 'Marie, ik hou van je' zijn tot deze groep graffitiërs terug te brengen.

Een weer iets oudere groep (15 jaar en ouder) pleegt soms politiek, discriminatoire of seksueel getinte graffiti. Deze vormen van graffiti komen veelal voort uit frustraties, woede of stoer-doenerij. Vooral toiletdeuren in openbare gelegenheden zijn hier nogal eens het doelwit van.

Over het algemeen geldt dat de aanwezigheid van incidentele graffiti nieuwe graffiti aantrekt. Het lezen van zulke graffiti heeft namelijk voor anderen een uitnodigende werking. Zeker wanneer de graffiti op een plaats is aangebracht waar iemand in alle rust dit soort teksten kan schrijven, krijgen sommigen de spontane neiging hetzelfde te doen.

Veelschrijvers

Veelschrijvers zijn op te delen in **taggers** en (master)**piecers**. Zoals gesteld in paragraaf 1.1, bezigen de taggers de strategie van de herhaling. Zij streven ernaar in de graffiti-scene bekendheid te verwerven door zoveel mogelijk tags te plaatsen. Aangezien het de bedoeling is dat de tags ook zoveel mogelijk worden gezien, gaan de taggers op zoek naar goed zichtbare plaatsen en maken zij gebruik van uiterst duurzame verfstoffen zoals tectyl en acrylaatlakken. Een **tag** is een soort paraaf, een snel te plaatsen graffiti, die verwijst naar de identiteit van de graffitiëer. Taggers zijn over het algemeen zeer jeugdige graffitiërs (12-15 jaar) die op zoek zijn naar bekendheid en acceptatie binnen de groep. Taggers graffitiëren veelal alleen, in koppels of in drietallen. Dit in tegenstelling tot de piecers, die veelal in groepen ('crews') opereren.

Piecers zijn over het algemeen iets ouder dan taggers (al is er wel een grote overlap). Zij zijn zo tussen de 14 en de 20 jaar en zijn evenals de taggers uit op bekendheid en aanzien binnen de graffiti-scene. Ook zij zien graffiti als een

serieuze vrije-tijdsbesteding waar veel tijd in wordt gestoken. Zij onderscheiden zich echter van de taggers door hun meer artistieke oriëntatie. Niet de kwantiteit maar de kwaliteit van de graffiti staat bij hen centraal. De door hen geproduceerde **pieces** zijn vaak groter en kleurrijker dan tags en geven over het algemeen een figuratieve voorstelling weer.

Een deel van de veelschrijvers houdt zich overigens zowel bezig met het taggen als het piecen. We zullen in de volgende sub-paragraaf zien dat piecers veelal als tagger zijn begonnen en vanuit deze achtergrond zo nu en dan nog weleens teruggrijpen op hun oude passie.

Taggers en masterpiecers

De opkomst van de Hiphop-cultuur in de jaren '80 introduceerde twee 'nieuwe' soorten graffiti: tags en pieces. De Hiphop is een jongerencultuur, die zich kenmerkt door een eigen stijl in taal, gedrag en symboliek. Als creatieve uitingsvormen kent de Hiphop de rap-muziek, breakdance en graffiti.

In de graffiti-scene bestaat een eigen gedragscode en hiërarchie. Aanzien en bekendheid in de eigen groep staan daarbij centraal. Het hoogst in aanzien staat de Graffiti-king: een graffiteur die zich als tagger of piecer ruimschoots heeft bewezen. De moeilijkheidsgraad van de piece of de kwantiteit van de tags bepaalt tezamen met de hoeveelheid genomen risico's het statusniveau van de graffiteur.

De Amerikaanse socioloog Lachmann geeft in zijn studie over graffiteurs een beschrijving van de werkwijze van een groep piecers (Lachmann, 1988). Deze beschrijving gaat in grote lijnen ook op voor groepen piecers in Nederland. Zo'n groep wordt meestal geformeerd rond een Graffiti-king, die de coördinatie van de voorbereidingen, uitvoering en werkverdeling op zich neemt. Van tevoren wordt door de groep een lokatie uitgezocht en een ontwerp gemaakt van de te maken masterpiece. Schetsen worden op schaal gemaakt en in verschillende stadia verbeterd. Er vindt een werkverdeling plaats, waarbij wordt gekeken wie welk deel van de schildering voor zijn rekening neemt, wie voor het materiaal zorgt en wie het vervoer en de bewerking regelt. De Graffiti-king neemt het grootste deel van het schilderwerk voor zijn rekening.

Een vanuit **opsporings**-oogpunt relevant detail hierbij is dat piecers schetsen en foto's van hun graffiti veelal zorgvuldig bewaren. Dit gebeurt in het zogenaamde 'Blackbook'.

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat graffiteurs tot een informeel netwerk behoren en in dat netwerk een **carrière** doorlopen. De meesten beginnen met graffiti wanneer ze iemand kennen die dit al enige tijd doet. Deze 'oude rot' introduceert de beginnening in de graffiti-'lifestyle'. Hij leert hem de technieken en de methoden om aan materiaal te komen. Maar bovenal leert de beginnening dat er een publiek bestaat voor graffiti. Een publiek van wie hij waardering kan krijgen door veel te produceren.

Over het algemeen begint een graffiteur als tagger. Het taggen verschaft de beginnening namelijk de mogelijkheid om in korte tijd veel te produceren, waardoor hij snel bekendheid verwerft. De eerste paar maanden trekt de beginnening er vrijwel iedere nacht op uit om per nacht een paar honderd tags achter te laten. Zodra het doel van bekendheid is bereikt, neemt de intensiteit van het taggen af.

De volgende stap in de graffiti-carrière is het toetreden tot een graffiti-groep.

Binnen deze groep legt hij zich toe op de ontwikkeling van zijn artistieke vaardigheden. Van zijn leermeester leert hij zijn techniek te ontwikkelen. Daarnaast komt hij in aanraking met andere vormen van criminaliteit. Via diefstal worden verfspuitbussen bemachtigd, maar ook fietsen en soms auto's om een eventueel snelle aftocht te kunnen garanderen. Vanuit dit perspectief vervult graffiti soms een opstap-functie voor het ontwikkelen van een criminele levensstijl.

Lang niet alle taggers maken overigens de overstap naar piecer. Het toetreden tot een graffiti-groep impliceert namelijk een langere periode van afhankelijkheid van de leermeester. De nieuwkomer krijgt in de groep een ondergeschikte positie toebedeeld en wordt de eerste tijd belast met de vervelendste karweitjes. Slechts na langere tijd en met veel geduld kan de nieuwkomer zich ontwikkelen tot Graffiti-king.

Glaskrassers

Een relatief nieuwe ontwikkeling op graffiti-gebied is het zogenaamde glaskrassen. Hiermee wordt bedoeld: het met behulp van een krasvoorwerp aanbrengen van graffiti. Gezien de aard van de techniek leent glaskrassen zich met name voor taggers. Het glaskrassen komt in vergelijking met het bekladden (nog) niet zo veel voor. De forse schadebedragen die met een enkel geval zijn gemoeid, maken dit fenomeen echter een probleem apart. De bekrassing kan, in tegenstelling tot een bekladding, niet worden verwijderd. Een bekraste ruit dient in zijn geheel te worden vervangen.

Slachtoffers van glaskrassen zijn met name te vinden bij de detailhandel en openbaar vervoerbedrijven. Van de Nederlandse Spoorwegen is bekend dat zij in de periode 1987 tot en met de eerste helft van 1991 voor 13 miljoen gulden schade heeft geleden door glaskrassers. De schade bij andere bedrijven en instanties is vooralsnog onbekend.

Leeftijd en geslacht

In paragraaf 2.1 is reeds te lezen dat het onderzoek van Junger-Tas en Kruissink aantoonde dat één vijfde van de jongeren tussen de twaalf en achttien jaar zich weleens schuldig heeft gemaakt aan graffiti. De verhouding tussen jongens en meisjes is 1,4 tegen 1, hetgeen hoger ligt dan bij andere vormen van (jeugd-)criminaliteit. De achtergrond van graffiteurs verschilt niet wezenlijk van die van de daders van andere vormen van vandalisme. Zo toonden Junger-Tas en Kruissink aan dat, evenals bij de andere onderzochte delicten (vernieling, brandstichting en inbraak), er geen relatie is tussen het plegen van graffiti en de sociale afkomst van de daders. De gemiddelde leeftijd waarop het delict voor de eerste keer is gepleegd, is 12,5 jaar (in 1988 was dat 13,1 jaar). De piek ligt bij 15 jaar. Het onderzoek van Baerveldt (1987) laat ongeveer dezelfde bevindingen zien. 25,7 procent van de 1211 geïnterviewde MAVO-leerlingen in de leeftijdscategorie veertien tot en met achttien jaar gaf zelf aan in de laatste helft van 1986 buiten de school graffiti te hebben gepleegd. Bij meisjes bedroeg dit percentage 20,5 procent, bij jongens 30,9 procent. 18,2 procent rapporteerde in dat half jaar graffiti binnen de school te hebben gepleegd. Ook hier zien we een hoger percentage bij jongens (21,1 procent) dan bij meisjes (15,3 procent). Graffiti blijkt zowel binnen als buiten de school de meest beoefende vorm van vandalisme te zijn.

3.2 Slachtoffers

In paragraaf 2 is reeds onderscheid gemaakt tussen de verschillende categorieën slachtoffers van graffiti. Wij onderscheidden hierbij particulieren, bedrijfsleven en overheid.

Particulieren

Wanneer privé-bezit beklad wordt dan betreft het veelal direct aan de openbare weg gelegen woningen of afscheidingen. Zodra de woning door een tuin(tje) van de openbare weg wordt afgescheiden is de kans op graffiti al een heel stuk kleiner. De afwezigheid van zo'n tuin is dan ook één van de redenen waarom oudere stads-

wijken respectievelijk achterstandswijken relatief vaker te kampen hebben met graffiti dan andere wijken.

Over het algemeen geldt: hoe anoniemer een object, des te groter de kans op graffiti. Voor particulier bezit geldt in dit perspectief dat onpersoonlijke architectuur als galerijflats en verwaarloosde muren en schuttingen eerder worden beklad dan een zeer persoonlijk iets als een personenauto.

Daarnaast is er het subjectief slachtofferschap. Een groot deel van de particulieren ergert zich aan de graffiti. Als het niet in de eigen woonwijk is dan is het wel in de binnenstad of het winkelcentrum waar men vaak komt. Zoals al eerder is gesteld, kunnen deze overlast-gevoelens sorteren in een verhoogd gevoel van onveiligheid en soms zelfs in vermijdingsgedrag.

Bedrijfsleven en overheid

Aan de hand van de tot nog toe uitgevoerde onderzoeken valt weinig te zeggen over de samenhang tussen de specifieke kenmerken van bedrijven en overheidsinstellingen en de mate waarin deze met graffiti wordt belaagd. Wel kan echter worden gesteld dat de volgende drie factoren de kans op slachtofferschap zullen beïnvloeden:

- de mate waarin toegankelijkheid essentieel is voor de bedrijfsvoering;
- de mate waarin de produkt- en/of dienstverlening zich richten op jongeren;
- de mate waarin het bedrijfs- of overheids eigendom voor jongeren zichtbaar is.

Fabrieken en kantoren sluiten hun bedrijfsbezit veelal af van de omgeving door deze van een afrastering te voorzien. Bij winkels en openbaarvervoerbedrijven is dit echter lang niet altijd (maar vaak wel op bepaalde uren!) mogelijk. De winkels, bussen, trams, treinen, haltes en stations dienen immers goed voor klanten toegankelijk te zijn. Edoch, goed toegankelijk voor klanten betekent ook goed toegankelijk voor graffitiërs.

Sommige eigendommen van bedrijven en overheden liggen meer in het gezichtsveld van jongeren. Dit bezit is dan ook vaker doelwit dan graffiti dan minder zichtbare objecten.

Vanuit deze factoren valt af te leiden welke sectoren een verhoogd slachtofferrisico lopen. Dit zijn:

- de detailhandel;
- uitgaansgelegenheden;
- scholen;
- openbaar-vervoerbedrijven.

3.3 De situatie

Ten aanzien van de **ruimtelijke factoren** die van invloed zijn op de omvang van graffiti, kan een onderscheid worden gemaakt tussen drie verschillende schaalniveaus:

- macro-niveau: wijken;
- meso-niveau: straten, woonblokken;
- micro-niveau: gebouwen.

Het macro-niveau

Graffiti komt niet overal in de stad in gelijke mate voor. Bepaalde gebieden vertonen meer graffiti dan andere. Uit de secundaire analyse van de gegevens uit de Politiemonitor is gebleken dat vooral bewoners van achterstandsbuurtten en wijken waar veel vandalisme voorkomt, bovenmatig met graffiti-overlast te kampen hebben.

Daarnaast is bekend dat vooral uitgaanscentra, binnensteden, winkelgebieden en stroken langs spoor-, bus- en tramlijnen populaire graffiti-plaatsen zijn. Vanuit deze gegevens kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

1. De mate waarin bepaalde plekken jongeren aantrekken is bepalend voor de omvang van graffiti. De daders van graffiti zijn namelijk in de regel van jeugdige leeftijd. Zij gebruiken de graffiti om op al dan niet anonieme wijze met hun leeftijd- en geestgenoten in contact te treden. Dit geldt zowel voor incidentele daders als voor veelschrijvers.
2. Voor taggers en piecers (veelschrijvers) geldt bovendien in sterke mate dat zij uit zijn op zichtbaarheid. Zij gaan voor hun graffiti bewust op zoek naar plekken die in het zicht van andere jongeren liggen.
3. De algemene aanblik is van invloed op de omvang van graffiti. Achterstandsbuurten en buurten waarin veel vandalisme voorkomt, vormen als het ware een lagere drempel voor het plegen van graffiti dan goed onderhouden buurten. Verpaupering leidt zo tot verdere verpaupering.

Het meso-niveau

Graffiti blijkt evenals andere vormen van vandalisme niet gelijkelijk over de wijk of buurt te zijn verspreid (zie hiervoor ook paragraaf 4.3.2 in het Vandalisme-hoofdstuk). De belangrijkste factoren in dit kader zijn:

- de mate waarin sociale controle kan worden uitgeoefend;
- de mate waarin voorzieningen voor jongeren aanwezig zijn;
- routes die jongeren nemen.

. De mate waarin sociale controle kan worden uitgeoefend

Incidentele daders zijn in de regel bedacht op sociale controle. Zij geven slechts uiting aan hun graffiti-opwelling, wanneer zij zeker denken te zijn van de afwezigheid van deze controle. Hierdoor worden plekken die uit het zicht liggen vaker belaagd door incidentele graffiti dan andere plekken. Voorbeelden hiervan zijn openbare toiletvoorzieningen, kleedkamers van zwembaden, galerijflats en portieken.

Voor taggers en piecers geldt dat ze hun graffiti juist willen aanbrengen op plaatsen die **overdag** goed zichtbaar zijn. Veelal kiezen ze echter lokaties waar in de 'donkere' uren de zichtbaarheid en sociale controle gering zijn. Voorbeelden van dit soort lokaties zijn tunnels, viaducten, bedrijfsterreinen langs spoor- en tramlijnen, etc.

Voor een piecer geldt dit argument sterker dan voor een tagger. De piecer heeft immers meer tijd nodig voor het produceren van zijn graffiti.

. Voorzieningen

Sommige voorzieningen trekken - gewild of ongewild - meer jongeren aan dan andere voorzieningen. Gewild gebeurt dit bij onder meer scholen, buurthuizen en jongerencentra. Ongewild bij bijvoorbeeld sommige flatgebouwen, bergingsruimten en trefpunten in winkelgebieden. In het Vandalisme-hoofdstuk is reeds besproken dat deze plekken meer te kampen hebben met vernielingen dan andere plekken. Dit zelfde geldt voor graffiti.

. Routes

Eveneens besproken in het Vandalisme-hoofdstuk zijn de routes die jongeren volgen op weg naar huis, school, winkelcentrum, etc. Als een bepaalde route veelvuldig door jongeren wordt gebruikt, zal er langs die route ook meer graffiti voorkomen.

Het micro-niveau

Ook wanneer objecten met elkaar worden vergeleken, blijkt er een verschil in graffiti-gevoeligheid te bestaan. Er is een aantal factoren dat een object meer geschikt maakt voor graffiti dan andere objecten.

Grote blinde muren die zijn gepleisterd in één egale lichte kleur zijn voor grafiteurs in wezen ideale schilderspanelen. Vooral wanneer het object goed zichtbaar is voor veel mensen en de verf er goed op hecht. Het meest ideaal is wellicht een tram- of treinstel. Deze heeft grote, gladde oppervlakten, een lichte kleur en is mobiel. Wanneer de trein gaat rijden is de daarop aangebrachte graffiti voor zeer veel mensen zichtbaar.

Piecers hebben een duidelijke voorkeur voor grote oppervlakten. Zij produceren veelal minder dan de taggers, wat zij in de grootte en artistieke kwaliteit van hun masterpiece proberen te compenseren. Ook voor taggers hebben grote (muur)-oppervlakten veelal een tot productie stimulerende werking. Voor hen is het echter geen noodzaak. Wanneer er in een omgeving geen grote oppervlakten aanwezig zijn, nemen zij ook genoegen met kleinere oppervlakten (wanneer deze maar aan de andere drie eisen voldoen!).

Het verband tussen de geschiktheid van een object en de omvang van graffiti geldt overigens vooral voor de tags en pieces. Incidentele grafiteurs hebben over het algemeen minder oog voor deze factor.

3.4 Conclusies

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat grafiteurs globaal zijn onder te verdelen in incidentele daders, taggers en piecers. Deze categorieën verschillen van elkaar in werkwijze, pleegfrequentie en (iets minder) motieven. Naast deze verschillen is er een verschil in leeftijd. Incidentele daders vind je in alle leeftijdscategorieën, taggers in de categorie 12 tot 15 jaar en piecers in de categorie 15 tot 20 jaar⁴.

---

4 Deze categorieën zijn slechts indicatief. Zo zijn er bijvoorbeeld ook enkele piecers die al dik in de dertig zijn. Deze piecers zijn de echte oude rotten en hebben hun graffiti-'lifestyle' veelal in hun beroep geïntegreerd (kunstenaars).

Schema 2: Achtergronden en kenmerken van de verschillende categorieën graffitiërs

	Leeftijd	Werkwijze	Motieven
Incidentele daders	tot 30 jaar	individueel	<ul style="list-style-type: none"> - spel - baldadigheid - politiek - seksuele frustratie - discriminatie
Taggers	12-15 jaar	individueel of in kleine groepen	<ul style="list-style-type: none"> - streven naar bekendheid/acceptatie
Piecers	14-20 jaar	in groepsverband (bendes)	<ul style="list-style-type: none"> - streven naar bekendheid - status - artistiek

Slachtoffers van graffiti zijn onder te verdelen in particulieren, bedrijfsleven en overheid.

Bij particulier eigendom geldt: hoe anoniemer een object, des te groter de kans op graffiti. Daarnaast is bij particulieren veelal sprake van subjectief slachtofferschap: men ervaart graffiti als een aantasting van de leefsituatie.

Bij het bedrijfsleven en de overheid zijn drie factoren te onderscheiden die de kans op slachtofferschap beïnvloeden:

- de mate waarin toegankelijkheid essentieel is voor de bedrijfsvoering;
- de mate waarin de produkt- en dienstverlening zich richten op jongeren;
- de mate waarin het eigendom voor jongeren zichtbaar is.

Ten aanzien van de invloed van ruimtelijke factoren is onderscheid gemaakt tussen drie verschillende schaalniveaus (zie schema 3).

Schema 3: Ruimtelijke factoren

Schaalniveau	Betreft	Factoren
Macro	Wijken	De mate waarin gebieden jongeren aantrekken. Zichtbaarheid (taggers en piecers) Algemene aanblik
Meso	Straten Woonblokken	Mate waarin sociale controle kan worden uitgeoefend Aanwezigheid van jongerenvoorzieningen Routes die jongeren nemen
Micro	Gebouwen	Grootte van de oppervlakten (muren) Lichte, egale kleur Mate waarin de verf kan hechten Zichtbaarheid

---

4 Zelf onderzoek doen

In deze paragraaf wordt uiteengezet waarom en wanneer zelf onderzoek doen van belang kan zijn. De volgende vormen van onderzoek zullen de revue passeren:

- Onderzoek ter voorbereiding van het beleid (omvang, draagvlak).
- Onderzoek ter bepaling welke maatregelen het meest in aanmerking komen ter bestrijding van het lokale graffiti-probleem.
- Onderzoek om het effect van de getroffen maatregelen te bepalen en lering te trekken uit het verloop van het project (evaluatie).

Besproken wordt welke onderzoeksvragen bij deze verschillende vormen van onderzoek beantwoord dienen te worden en van welke bronnen gebruik kan worden gemaakt. We gaan hierbij in op de bruikbaarheid van (bestaande dan wel zelf te creëren) bronnen.

4.1 Waarom onderzoek doen

Evenals bij andere vormen van veel voorkomende criminaliteit is het bij voorkoming en bestrijding van graffiti van belang te weten waar men mee bezig is. Wanneer u het voornemen heeft een anti-graffitiproject te starten dan moet u zeker weten dat zo'n project ook noodzakelijk is. Sterker, u moet hard kunnen maken dat de middelen die de gemeente en politie in een anti-graffitiproject gaan stoppen goed worden besteed en niet beter in een ander preventieproject hadden kunnen worden gestopt. Om dit te realiseren is het essentieel over 'harde' informatie te beschikken. Informatie die een helder beeld geeft over de omvang en de aard van de graffiti-problematiek. Informatie die aantoont dat de aanpak van graffiti meer prioriteit heeft dan de aanpak van bijvoorbeeld winkeldiefstal.

Bovendien blijkt uit de evaluatie van de projecten van de Stuurgroep Bestuurlijke Preventie van Criminaliteit dat de effectiviteit van preventieprojecten wordt vergroot indien de aanpak gebaseerd is op een grondige probleemanalyse (Polder en Van Vlaardingen, 1992).

Het in kaart brengen van de problematiek behoort dan ook een eerste stap te zijn alvorens wordt overgegaan tot het opstarten van een anti-graffitibeleid. Ook wanneer besloten is dat er een anti-graffitiproject in de gemeente wordt opgestart, zijn onderzoeksresultaten essentieel. Resultaten waarmee kan worden bepaald welke (mix van) maatregelen in de gemeente een maximaal effect kunnen bereiken.

Wanneer het project enige tijd operationeel is, moet via evaluatie-onderzoek worden bepaald hoe effectief de maatregelen zijn en in hoeverre bijsturing van de gekozen aanpak gewenst is.

4.2 Beleidsvoorbereidend onderzoek

In het hoofdstuk 'Werken met gegevens' uit deel 1 van het Basisboek, is te lezen welke informatie van belang is bij beleidsvoorbereidend onderzoek. Toegespitst naar het onderwerp graffiti kunnen we stellen dat bij dergelijk onderzoek de volgende vragen centraal staan:

- 1 Geeft de graffiti-problematiek in deze gemeente aanleiding tot de ontwikkeling van een specifiek beleid?

2 In hoeverre zijn de verschillende betrokkenen bereid een bijdrage te leveren aan de aanpak van het graffiti-probleem?

ad 1 Moet graffiti worden aangepakt?

Deze probleemstelling kunnen we in de volgende onderzoeksvragen vertalen:

- wat is de omvang van de graffiti-problematiek?
- in hoeverre is er sprake van een toe- of een afname (ontwikkeling in de tijd)?
- hoe groot is de schade die door graffiti wordt veroorzaakt?

In paragraaf 2 is reeds gesteld dat het aantal daders een redelijk goede indicator is om de **omvang** van graffiti vast te stellen.

Een goede methode om het aantal graffitiërs nauwkeurig te bepalen, is het opzetten van een **graffiti-registratiesysteem**. Voor dit registratiesysteem kan gebruik worden gemaakt van een computer (data-base) of een eenvoudige kaartenbak. Al naar gelang de voorkeur en de beschikbare middelen. Voor praktische tips en suggesties over welke gegevens op welke wijze het beste opgeslagen kunnen worden, kan men zich wenden tot de spoorwegrecherche (voor het adres zie bijlage ..). Gewapend met foto- of video-camera kunnen de verschillende graffiti-uitingen worden vastgelegd. In het registratiesysteem kan dan vervolgens per uiting worden aangegeven:

- onder welke categorie de graffiti behoort (incidenteel, tag of piece);
- tag-naam (bij tags en pieces) of inhoudelijke boodschap (bij incidentele graffiti);
- lokatie (straatnaam en nummer);
- soort object;
- tijdstip van constatering;
- slachtoffer.

Bij de politie in de eigen en naburige gemeenten en bij de spoorwegrecherche kan vervolgens geïnformeerd worden welke daders van de geïnventariseerde graffiti bekend zijn. De door hen verstrekte personalia kunnen vervolgens in het registratiesysteem worden opgenomen. Wanneer alle gegevens in het registratiesysteem zijn ingevoerd, is een redelijk inzicht ontstaan over het aantal incidentele daders, taggers en piecers in een bepaalde lokatie. Let echter op (!) dat een x aantal tag-namen niet automatisch betekent dat er een x aantal taggers actief is. In paragraaf 2 is al gezegd dat taggers soms van naam veranderen. De ervaring van de spoorwegrecherche heeft geleerd dat zolang een groot deel van de geregistreerde tags niet tot bekende daders is te herleiden, u kunt uitgaan van gemiddeld twee tag-namen per graffitiër. Het is in dit verband zeker aan te bevelen om, ten behoeve van de informatie-uitwisseling en opsporing, **samen te werken** met naburige korpsen - of beter met alle korpsen in de regio - en de recherche.

Wanneer de gegevens gedurende enkele jaren (of maanden) worden geregistreerd, kan er ook een goed overzicht ontstaan over de **ontwikkeling** in de tijd.

Een graffiti-registratiesysteem is natuurlijk een zeer mooi instrument om de lokale graffiti-problematiek in kaart te brengen, tussentijds ontwikkelingen vast te stellen en een handig hulpmiddel voor de opsporing van de graffitiërs. Er is echter ook een nadeel aan verbonden: het opzetten en onderhouden van zo'n systeem vergt tijd en (derhalve) geld. Daarom moet men zich wel de vraag stellen of de problematiek dermate ernstig is dat het opzetten van een dergelijk systeem de moeite loont.

Als dat niet het geval is dan is een beperkter onderzoekje een betere optie.

Voor zo'n beperkt onderzoek kunnen dan vier verschillende **bronnen** gebruikt worden:

- Politiegegevens (processen-verbaal) over gepakte daders.
- Gegevens van het Halt-bureau over hun "graffiti-klanten".
- Gegevens uit een vernielregistratie.
- Gegevens uit een slachtofferenquête.

Al deze bronnen hebben duidelijke beperkingen. Bovendien geldt dat de verschillende bronnen (zeker de derde en vierde) niet in alle gemeenten beschikbaar zijn.

- De eerste twee bronnen hebben uitsluitend betrekking op **betrapte** daders en geven dus geen zuivere indicatie van de omvang van het graffiti-probleem, omdat het aantal betrapte daders mede wordt bepaald door de aandacht die de politie aan graffiti besteedt.

Het is bovendien de vraag of in de **politiegegevens** en/of de gegevens van het Halt-bureau een onderscheid wordt aangebracht tussen graffiti en andere vormen van vandalisme. Indien dit niet het geval is, kunt u natuurlijk proberen te regelen dat hier in de toekomst wel voor wordt gezorgd.

- Bij de derde bron (**vernielregistratie**) is het ook de vraag of graffiti apart wordt geregistreerd. Indien dit het geval is, dan blijft een belangrijke beperking dat in de vernielregistratie slechts een beperkt aantal (over het algemeen gemeentelijke) objecten wordt betrokken. Voorts komt hier het probleem om de hoek kijken dat de cijfers niet alleen een indicatie vormen van de mate van graffiti, maar ook van het gemeentelijk schoonmaakbeleid.

- De vierde bron (**slachtofferenquête**) biedt in principe goede mogelijkheden om vast te stellen hoe de omvang van de graffiti-problematiek onder bewoners en/of bedrijven er uitziet.

Het is echter jammer dat in veel gemeenten waar lokale slachtofferenquêtes zijn gehouden, geen aparte vraag over slachtofferschap van graffiti is opgenomen (zie ook paragraaf 2). Indien er lokaal slachtofferenquêtes worden gehouden, verdient het aanbeveling om er in de toekomst voor te zorgen dat een dergelijke vraag wel wordt meegenomen.

Indien er een slachtofferenquête onder bedrijven (winkeliers!) wordt gehouden, is het raadzaam te overwegen hier enkele vragen over glaskrassen in op te nemen.

Een laatste aspect dat meegenomen kan worden bij beantwoording van de vraag of er voldoende aanleiding is om graffiti aan te pakken, is de **schade** die door graffiti wordt veroorzaakt.

Die schade bestaat, zoals we in paragraaf 2 reeds zagen uit verschillende componenten; onder meer de schoonmaakkosten, milieuschade en verloederingschade. In feite lenen alleen de schoonmaakkosten zich voor kwantificering. Om hier een beeld van te krijgen kan van twee bronnen gebruik worden gemaakt:

- Een inventarisatie bij gemeentelijke diensten; in sommige gemeenten houden de belangrijkste diensten bij hoeveel zij aan de reiniging van bekladde gebouwen en objecten uitgeven.
- Een inventarisatie bij schoonmaakbedrijven, die in de gemeente actief zijn. Probleem bij deze aanpak is echter dat er vaak gebruik wordt gemaakt van schoonmaakcontracten. Deze zeggen op zich niet veel over de omvang en schade van graffiti ('vaste prijs'-afpraak). Persoonlijke gesprekken met medewerkers van de schoonmaakbedrijven kunnen echter een indruk geven van de omvang van de graffiti-schade.

ad 2 Is er voldoende draagvlak?

Hier moeten de volgende onderzoeksvragen worden beantwoord:

- wie zijn betrokken bij de graffiti-problematiek?
- op welke wijze kunnen deze betrokkenen een bijdrage leveren aan de aanpak van het graffiti-probleem?
- in hoeverre zijn de verschillende betrokkenen ook daadwerkelijk bereid deze bijdragen te leveren?

Voor een goed anti-graffitibeleid zijn de lokale overheid, gemeentepolitie en het Openbaar Ministerie de centrale betrokkenen. Daarnaast kan gedacht worden aan lokale Halt-bureaus, jongerenverenigingen, scholen, club- en buurthuizen en ondernemersverenigingen. Voor het welslagen van een anti-graffitibeleid is het van belang op lokaal niveau te inventariseren wie als betrokkene kan worden aange-merkt en op welke wijze deze betrokkene kan worden gestimuleerd om (in samenwerking met de andere betrokkenen!) zelf iets tegen graffiti te doen.

Gegevens over het draagvlak en mogelijke bijdragen moeten over het algemeen via **slutelpersonen** van de desbetreffende organisaties worden achterhaald.

Het is van belang om te proberen de sluitelpersonen die minder enthousiast zijn om een bijdrage te leveren aan de bestrijding van graffiti, alsnog te overtuigen van de noodzaak om graffiti aan te pakken. Eén van de argumenten die hierbij gebruikt kan worden, is dat graffiti naast schoonmaakkosten ook andere vormen van schade (milieuvervuiling, verloedering, angstgevoelens) met zich meebrengt.

4.3 Onderzoek ten behoeve van beleidsuitvoering

Wanneer het beleidsvoorbereidend onderzoek heeft uitgewezen dat:

- a) graffiti in een bepaalde lokatie daadwerkelijk een probleem vormt en
  - b) er voldoende draagvlak bestaat om het probleem structureel aan te pakken,
- is men op het punt gekomen te onderzoeken op welke wijze deze problematiek het beste kan worden ingedamd.

Dit leidt tot de volgende onderzoeksvragen:

- 1 in welke gebieden komt graffiti het meeste voor?
- 2 wat zijn vandalisme-gevoelige lokaties en objecten?
- 3 welke vormen van graffiti veroorzaken de lokale graffiti-problematiek?
- 4 welke categorieën daders kunnen wij hier met name onderscheiden?
- 5 wat zijn de graffiti-gevoelige tijden?

Wanneer er beschikt wordt over een **graffiti-registratiesysteem** zoals beschreven in 4.2, kunnen de onderzoeksvragen met behulp van de informatie uit dit systeem worden beantwoord. Wanneer dit niet het geval is, zullen de ontbrekende gegevens alsnog moeten worden verzameld.

ad 1 In welke gebieden komt graffiti het meeste voor?

Vanzelfsprekend is het van belang te weten waar graffiti zich binnen een gemeente concentreert. De aandacht voor de bestrijding van graffiti kan dan ook in die gebieden worden geconcentreerd. Om hier enig inzicht in te krijgen, kan van vier bronnen gebruik worden gemaakt. Het betreft politiegegevens (processen-verbaal), gegevens van het Halt-bureau, vernielregistratie (indien aanwezig) en de eigen waarneming⁵.

Bij de eerste drie bronnen gelden echter dezelfde beperkingen als reeds geschetst in 4.2. De **eigen waarneming** is een betere mogelijkheid om de waar-vraag te beantwoorden; zeker als hierbij waarnemers ingeschakeld kunnen worden, die ieder een deel van de gemeente voor hun rekening kunnen nemen. Dit kunnen bijvoorbeeld politiefunctionarissen (wijkagenten) of opzichters van de Dienst Gemeentewerken zijn. Deze 'waarnemers' kunnen dan via kleine enquêtes worden bevraagd over

---

⁵ Indien lokaal een slachtofferenquête is gehouden waarin wél vragen over graffiti zijn opgenomen (zie pagina 23) dan kan ook deze enquête als bron worden gebruikt.

hun bestaande kennis of voorzien van invullijsten de buurt worden ingestuurd voor een nauwkeurigere inventarisatie.

Bij dergelijke inspecties kan vanzelfsprekend geen nauwkeurig inzicht in de spreiding van graffiti ontstaan, het kan echter uitstekend worden gebruikt om een globaal beeld te krijgen van de gebieden die bij de aanpak prioriteit dienen te krijgen. Een handig hulpmiddel hierbij is een stadsplattegrond waar door middel van kleuren of arceringen op aan is gegeven in welke gebieden de meeste graffiti voorkomt (de zogenaamde **vlekkenkaart**).

ad 2 Wat zijn vandalisme-gevoelige lokaties en objecten?

Indien bekend is in welke delen van de gemeente de graffiti-problematiek het ergst is, kan vervolgens worden nagegaan op welke lokaties en welke objecten de graffiti zich binnen deze gebieden concentreert.

Om deze vraag te beantwoorden, kunnen twee wegen worden bewandeld.

- In de eerste plaats kan een meer specifieke vorm van eigen waarneming worden toegepast. Gewapend met een camera kunnen de belangrijkste graffiti hot-spots op de gevoelige plaat worden vastgelegd. Deze methode wordt onder meer toegepast in de gemeenten Enschede (Gemeente Enschede, 1998) en Den Helder.
- In de tweede plaats kunnen interviews met functionarissen (bijvoorbeeld van gemeentelijke diensten), die een belangrijke rol spelen bij het beheer van de betreffende gebieden, worden gehouden.

ad 3 Welke vormen van graffiti veroorzaken de lokale graffiti-problematiek?

Ook bij de beantwoording van deze vraag kan van eigen waarneming, zoals hierboven beschreven, gebruik worden gemaakt.

ad 4 Welke categorieën daders?

Inzicht in de aard van de graffiti-uitingen, geeft u ook een beeld over de categorieën daders waar men mee van doen heeft. Gegevens van c.q. gesprekken met de politie of medewerkers van het Halt-bureau kunnen dit beeld echter aanvullen met meer specifieke wetenswaardigheden over de (lokale) daders.

ad 5 Wat zijn de graffiti-gevoelige tijden?

Sommige dagen en tijdstippen zijn meer in trek bij graffiteurs dan andere. Veelal zijn dit de weekeinden en de avond-uren. Het is daarom raadzaam bij graffiti hot-spots na te gaan welke dagen en uren daar als graffiti-gevoelig moeten worden aangemerkt.

Naast de bij graffiteurs populaire dagen en tijdstippen, valt in sommige graffiti-registratiesystemen ook een duidelijke golfbeweging over de verschillende maanden (en jaren) waar te nemen. Voor een deel zijn deze fluctuaties te verklaren vanuit seizoensinvloeden: de zomermaanden en (school)vakantieperioden blijken een hogere graffiti-frequentie te vertonen dan andere perioden. Voor een ander deel zijn de fluctuaties te verklaren door de intensiteit en kwaliteit van op graffiti gerichte maatregelen die in de betreffende periode werden getroffen.

Het zoeken naar goede verklaringen voor de verschillende fluctuaties is een zeer zinvolle bezigheid. Wanneer men er bijvoorbeeld achterkomt dat de schoolvakanties een hogere graffiti-frequentie laten zien dan andere perioden, dan kan hier bij het instellen van extra toezicht rekening mee worden gehouden.

Om te achterhalen wat de graffiti-gevoelige tijden/perioden zijn, kan men zich het beste wenden tot de sleutelpersonen die ook voor de tweede onderzoeksvraag zijn benaderd.

4.4 Evaluatieonderzoek

Wanneer een anti-graffitiproject reeds enige tijd in uitvoering is, kan via een **effectevaluatie** worden gekeken in hoeverre de ingevoerde maatregelen effectief zijn. Wordt de graffiti-problematiek ingedamd of is het project een regelrechte verspilling van tijd, geld en moeite? Behoeven bepaalde maatregelen bijsturing of is men zondermeer op de goede weg?

Wanneer het beleidsvoorbereidend onderzoek zorgvuldig is uitgevoerd, is bekend wat de omvang van de graffiti-problematiek was voordat de maatregelen werden ingevoerd. In dat geval kan het beleidsvoorbereidend onderzoek dienen als zogenaamde nulmeting. Door herhaling van dit onderzoek op een later tijdstip kan dan worden bepaald of de graffiti in omvang is afgenomen en of andere (neven-)doelstellingen van het graffiti-project zijn gehaald of op weg zijn te worden gehaald. Op deze manier wordt inzicht verkregen in de effecten van het project.

Wanneer bij de beleidsvoorbereiding en -uitvoering gebruik is gemaakt van een registratiesysteem, dan is het meten van de beleidseffecten een fluitje van een cent. Het **registratiesysteem** werkt namelijk als een monitorsysteem, waardoor men op elk gewenst tijdstip kan kijken hoe het er met de problematiek voor staat. Het meest eenvoudig is dit wanneer men bij het ontwerp van de data-base reeds rekening heeft gehouden met de behoefte aan periodieke cijfermatige tussenrapportages. Hiervoor moet naast de selecteerfunctie ook een optelmogelijkheid ('count') zijn ingebouwd. Men wil immers kunnen achterhalen hoeveel graffiti meldingen er in periode x zijn ingevoerd en deze vergelijken met het aantal meldingen in periode y.

Het kan echter ook zijn dat men bij de beleidsvoorbereiding niet voor een registratiesysteem heeft gekozen, maar eenmalig gegevens heeft verzameld. In dat geval moet het onderzoek worden herhaald. Het is daarbij echter raadzaam goed voor ogen te houden dat het lastig is om de omvang van graffiti vast te stellen. Het vaststellen van veranderingen in de omvang is derhalve nog gecompliceerder. Men dient dan namelijk rekening te houden met een aantal neveneffecten van het project. Zo zal bijvoorbeeld de uitvoering van een repressieve strategie tot gevolg hebben dat er meer daders worden opgepakt. Hierdoor kan onterecht de indruk ontstaan dat de graffiti in omvang is toegenomen.

Naast effectevaluatie dient echter ook een **procesevaluatie** te worden uitgevoerd. Dit kan plaatsvinden door het houden van interviews en het bijwonen van de vergaderingen van de projectgroep. Zo kan worden nagegaan:

- hoe de probleemanalyse is verlopen;
- hoe de invoering van de maatregelen is verlopen;
- in welke mate de betrokkenen een bijdrage hebben geleverd;
- hoe de onderlinge samenwerking is verlopen;
- op welke manier eventuele knelpunten kunnen worden opgelost.

Meer gedetailleerde informatie over evaluatie-onderzoek is te vinden in het hoofdstuk 'Evaluatie' uit deel 1 van het Basisboek.

4.5 Samenvatting

In deze paragraaf is duidelijk gemaakt dat in elke projectfase onderzoek essentieel is. Zowel bij de voorbereiding, de uitvoering, als de evaluatie, is het van belang over concrete informatie te beschikken waar het doen en laten naar kan worden gericht.

Wij hebben kort weergegeven welke onderzoeksvragen in de verschillende projectfasen beantwoord moeten worden en op welke wijze dat kan gebeuren.

In het onderstaande schema zijn deze zaken nog eens kort samengevat.

Schema 4: Onderzoeksvragen en -bronnen bij de verschillende vormen van onderzoek

Soort onderzoek	Onderzoeksvragen	Gegevensbronnen
Beleidsvoorbereidend	Moet graffiti worden aangepakt?	Graffiti-registratiesysteem Eigen waarneming Processen-verbaal Halt-bureau Vernielregistratie Slachtofferenquête
	Is er voldoende draagvlak?	Sleutelpersonen (bij mogelijk betrokken organisaties)
Beleidsuitvoering	In welke gebieden komt graffiti het meeste voor?	Graffiti-registratiesysteem Processen-verbaal Gegevens Halt-bureau Vernielregistratie Eigen waarneming Slachtofferenquête
	Wat zijn graffiti-gevoelig lokaties en objecten?	Graffiti-registratiesysteem Eigen waarneming Sleutelpersonen
	Welke vormen van graffiti veroorzaken de problematiek	Graffiti-registratiesysteem Eigen waarneming Sleutelpersonen
Evaluatie	In hoeverre waren de maatregelen effectief?	Graffiti-registratiesysteem Processen-verbaal Halt-bureau Vernielregistratie Slachtofferenquête
	Hoe is het proces verlopen?	Sleutelpersonen Eigen waarneming

5 Preventiestrategieën

5.1 Inleiding

Graffiti heeft sinds de tweede helft van de jaren '80 veel gemeenten, bedrijven en particulieren voor een nieuw probleem gesteld. Een probleem dat zich laat verwoorden met "Hoe is de omvang en de schade terug te brengen tot een aanvaardbaar niveau".

Met de toename van de graffiti-problematiek namen ook de pogingen toe deze beheersbaar te maken. Inmiddels is er een breed scala van maatregelen ontwikkeld. Sommige van deze maatregelen bleken relatief succesvol, andere bleken de problematiek juist te vergroten. Op basis van de ervaringen die de laatste jaren zijn opgedaan, kunnen conclusies worden getrokken over de effectiviteit van de beproefde maatregelen. Daarbij moet echter wel goed voor ogen worden gehouden dat deze effectiviteit niet alleen afhankelijk is van de maatregel op zich, maar in relatie moet worden gezien met de specifieke situatie.

Bij de bespreking van de maatregelen wordt een onderverdeling gemaakt in maatregelen, die vallen onder:

- dadergerichte strategieën,
- situatiegerichte strategieën en
- slachtoffergerichte strategieën.

Al sluiten deze categorieën elkaar niet geheel uit (of sterker: veel preventiemaatregelen vallen in strikte zin in meer dan één categorie), deze opsplitsing biedt goede mogelijkheden om verschillende preventiemaatregelen op systematische wijze naast elkaar te plaatsen. Gedeeltelijk zijn deze strategieën ook in het hoofdstuk over Vandalisme behandeld. Er zal dan ook regelmatig naar dit hoofdstuk worden verwezen.

5.2 Dadergerichte strategieën

De **dadergerichte strategieën** zijn onder te verdelen in:

- voorlichting/projecten op scholen;
- jeugd meer binden aan eigen leefsituatie;
- aanbieden alternatieve activiteiten;
- gedogen/selectief legaliseren graffiti;
- opsporing verbeteren/pakkans vergroten en
- lik-op-stuk/alternatieve afdoeningen.

De eerste maatregel richt zich vooral op incidentele daders. De tweede op alle dadercategorieën en de overige maatregelen vooral op taggers en piecers.

Voorlichting/projecten op scholen

In paragraaf 6.1 van het hoofdstuk over Vandalisme is het opzetten, uitvoeren en evalueren van anti-vandalismeprojecten op scholen reeds uitvoerig behandeld. Tot nog toe zijn er geen schoolprojecten bekend, die zich alleen richten op de preventie van graffiti. Wel verdient het aanbeveling om, in een gemeente die veel te lijden

heeft onder graffiti, in een op vandalisme gericht schoolproject specifieke aandacht te besteden aan graffiti.

Zo'n op vandalisme gericht schoolproject met specifieke aandacht voor graffiti is alleen zinvol indien:

- uit analyse blijkt dat er zich onder de jongeren op die school (potentiële) daders bevinden;
- de voorlichting is ingekaderd in een scala van andere, op graffiti gerichte, maatregelen;
- ook de opvoeders van de leerlingen buiten de school (ouders, vriendengroepen, buurtbewoners, etc.) zoveel mogelijk bij het project worden betrokken (Loef en López, 1992).

In een schoolproject kan dan worden toegelicht hoe groot de graffiti-problematiek in de gemeente is. Daarnaast kan worden stilgestaan bij de verschillende negatieve effecten van graffiti. Hierbij kunnen naast de financiële lasten ook de verloederingschade, effecten op het milieu en de volksgezondheid worden besproken. Tot slot is het nuttig de motieven van de graffiti-tekenaars aan de orde te stellen. Klassikaal kan door de docent worden ingeschat in hoeverre deze motieven ook bij zijn leerlingen spelen en wat er kan worden ondernomen om hier op een constructieve manier mee om te gaan.

Een schoolproject moet primair worden gezien als een maatregel die zich richt op incidentele daders. Taggers en piecers zullen er minder gevoelig voor zijn. Er wordt immers niets gedaan aan de motieven die zij hebben om graffiti te plegen. En daarenboven: aan de negatieve gevolgen van graffiti hebben zij maling. Speciale aandacht kan in een schoolproject worden besteed aan het benaderen van de buiten-schoolse opvoeders van de leerlingen. In de eerste plaats zijn dat natuurlijk de ouders. Vaak blijken ouders niet op de hoogte van het feit dat zij (zij het met enige beperkingen) civiel-rechtelijk aansprakelijk zijn voor de gedragingen van hun minderjarige kinderen. Het is daarom aan te raden de ouders bij een schoolproject te betrekken en hen voor te lichten over de enorme schadebedragen waarvoor zij als ouder van een minderjarige graffiti-tekenaar kunnen opdraaien.

Binden aan de eigen leefsituatie

Door hen te wijzen op hetgeen hun dagelijkse omgeving zoal te bieden heeft, kan het respect voor deze omgeving bij de jongeren toenemen, hetgeen kan sorteren in een vermindering van graffiti. Te denken valt in dit kader aan de in het Vandalisme-hoofdstuk besproken maatregelen als adoptie van bepaalde objecten en het betrekken van de jeugd bij de inrichting van de omgeving.

Een op graffiti toegespitste variant van deze maatregel wordt toegepast door het in Den Haag gevestigde bedrijf Stad & Kunst. Dit bedrijf heeft zich gespecialiseerd in het voorkomen en bestrijden van graffiti door het (laten) aanbrengen van muurschilderingen op graffiti-gevoelige oppervlakken. Wanneer het bedrijf door een potentiële opdrachtgever wordt benaderd, bezoekt een medewerker eerst de lokatie om te bezien of het object en de omgeving zich lenen voor het aanbrengen van een muurschildering. Niet alle objecten en lokaties lenen zich namelijk voor deze aanpak, waardoor in sommige gevallen toepassing van andere situatiegerichte strategieën wordt geadviseerd. Wanneer voor een schildering wordt gekozen, geeft de stichting opdracht aan een beeldend kunstenaar om een op de omgeving afgestemd ontwerp te maken. Een andere optie is dat dit ontwerp wordt gemaakt door bij het object betrokken jongeren. De kunstenaar vervult in dat geval een adviserende rol en 'vertaalt' het uitverkoren ontwerp tot een uitvoerbare opzet.

Na deze ontwerpfase kan de uitvoering worden gerealiseerd. De contouren van het ontwerp worden door de kunstenaar op het object aangebracht. Buurtbewoners en bij het object betrokken jongeren krijgen vervolgens de gelegenheid het geheel in te kleuren met gereedstaande verf. Bij deze invulling wordt gebruik gemaakt van

kwasten (dus géén spuitbussen!) en milieuvriendelijke verfstoffen. Medewerkers van Stad & Kunst zijn aanwezig voor assistentie en coördinatie. De schildering wordt over de bestaande graffiti heengebracht. De graffiti verdwijnt hierdoor niet, maar wordt als het ware naar achteren gedrukt waardoor ze niet of nauwelijks meer opvalt. Dit heeft als groot voordeel dat de muur niet eerst hoeft te worden gereinigd, waardoor er geen schade aan het milieu wordt toegebracht. Verder nodigt de muur minder snel uit tot nieuwe graffiti. Enerzijds komt dit doordat de graffiti die er eventueel toch overheen wordt gespoten minder goed opvalt. Anderzijds blijken de graffiteurs de schildering te respecteren omdat deze mede door hun broertjes, zusjes, vriendjes of henzelf is gerealiseerd.

Tot nog toe heeft Stad & Kunst deze methode alleen nog maar op een tweetal plaatsen (een school en een jongeren centrum) in Den Haag toegepast. De ervaringen daarbij waren overwegend positief.

- De uitvoering kwam mede tot stand door medewerking van jongeren uit de buurt. Deze groep bestond zowel uit graffiteurs als uit niet-graffiteurs. Zowel de uitvoering van het kunstwerk als het uiteindelijke resultaat werd door alle jongeren zeer gewaardeerd en gezien als iets van henzelf.
- Ook de oudere buurtbewoners werden in de gelegenheid gesteld mee te werken aan de uitvoering van de schildering. Van deze gelegenheid werd echter geen gebruik gemaakt. Wel toonden deze volwassenen zich betrokken bij de ontwerpkeuze en waren ze tevreden over de uitvoering en het resultaat.
- De voorheen zeer graffitigevoelige plekken werden na het aanbrengen van de muurschilderingen door graffiteurs met rust gelaten. Slechts één keer (in één jaar tijd) is het voorgekomen dat een schildering door een (kleine) tag werd ontsierd. Hierop werd echter direct door een aantal buurtbewoners gereageerd. Zij belden Stichting Stad & Kunst op, die de schildering binnen vierentwintig uur heeft hersteld.

Aanbieden alternatieve voorzieningen

Evenals bij vandalisme geldt ook hier dat alternatieve voorzieningen de motieven voor het plegen van graffiti kunnen wegnemen, maar dat de kans ook reëel is dat de aanwezigheid van deze voorzieningen de mogelijkheden tot graffiti-beoefening vergroten.

Een voorbeeld van een anti-graffitiproject waarbij aan graffiteurs alternatieve voorzieningen worden geboden, vinden we in de gemeente Doetinchem. Daar werd door een tweetal jongerenwerkers een project geïnitieerd waarbij graffiteurs werden aangemoedigd, via work-shops, demonstraties en opdrachten van instellingen en particulieren graffiti op legale wijze te beoefenen. Het uitgangspunt hierbij was dat wanneer je jongeren de mogelijkheid geeft om graffiti op een legale manier te bedrijven, de illegale graffiti afneemt. Om dit te realiseren probeerde men aansluiting te zoeken bij de motieven van de graffiteurs. De jongerenwerkers probeerden de jongeren te stimuleren hun behoeften op legale wijze te realiseren. Er werd gestreefd de jongeren binnen de grenzen van het toelaatbare een plezierig en zinvol tijdverdrijf te verschaffen.

Via een buurthuis werd contact gelegd met de doelgroep. De jongerenwerkers wonnen het vertrouwen van de graffiteurs door zich in hun bezigheden geïnteresseerd te tonen. Toen ze dit vertrouwen hadden, werd met de activiteiten begonnen. Binnen het kader van work-shops en opdrachtverwerving werd ernaar gestreefd de jongeren extra persoonlijke aandacht te geven. Achter de manifeste behoefte aan bekendheid werd een latente behoefte aan gezelligheid, aandacht en acceptatie verondersteld. Om de jongeren hierin te ondersteunen werd getracht een sfeer te creëren van warmte, vertrouwen en respect.

In deze opzet zijn de jongerenwerkers (naar eigen zeggen) geslaagd. Bij de jongeren ontstond een normverandering en graffiti-uitingen werden steeds vaker op legale wijze aangebracht. In de periode september 1988 tot december 1990 werden zo'n 30 graffitiers in het project betrokken. In die periode bleek de aanvankelijke toename van graffiti in Doetinchem te stagneren. Toen het project in 1991 (tijdelijk) werd opgeschort, bleek dit direct te sorteren in een nieuwe toename van graffiti. De nieuwe aanwas graffitiers werd namelijk niet meer (zoals in de voorgaande twee jaren) door het project opgevangen waardoor ze op illegale wijze graffiti bleven plegen.

Cijfers die de veronderstelde afname in de periode september 1988 tot december 1990 dan wel de toename in 1991 kunnen bevestigen, ontbreken echter. Er bestaat enkel een globale indruk die is gebaseerd op de waarneming van de jongerenwerkers. Hierdoor is het niet mogelijk objectief vast te stellen hoe effectief deze aanpak is. De volgende conclusies kunnen echter worden getrokken:

- Het aanbieden van alternatieven aan graffitiers kan een goede strategie zijn om illegale graffiti in een gemeente te verminderen.
- In relatief kleine gemeenten kan het aan graffitiers aangeboden alternatief zijn dat graffiti voortaan op legale wijze wordt uitgevoerd. Daar is de graffiti-scene beperkt en overzichtelijk. In zo'n geval kunnen jongerenwerkers zorgen dat er een hechte vertrouwensband ontstaat met de jongeren. Schending van dit vertrouwen (i.c. wanneer de jongere toch weer illegale graffiti pleegt) wordt daarbij direct opgemerkt. In grotere gemeenten is de graffiti-scene veelal groter. Hierdoor is het èn moeilijker alle graffitiers bij het project te betrekken èn moeilijker controle uit te oefenen. Onder die omstandigheden moet toepassing van deze strategie dan ook worden afgeraden.
- Voorwaarde bij het aanbieden van alternatieven is dat dit op structurele wijze gebeurt en geen incidenteel karakter heeft.

Gedogen

In sommige gemeenten is voor graffitiers de mogelijkheid geschapen legaal graffiti te creëren op voor dat doel bestemde objecten. Het directe doel van deze aanpak is ervoor te zorgen dat de graffiti in een stad zich in de gedoogzones gaat concentreren, waardoor andere lokaties graffiti-vrij worden. Essentieel verschil met de hierboven besproken maatregel is dat het principe van "kennen en gekend worden" bij deze gedoog-aanpak niet geldt.

In verreweg de meeste gevallen waarin deze methode is beproefd, bleek de uitwerking dan ook averechts te werken. De graffiti nam niet af maar in een versneld tempo toe. De gedoogzones bleken een aanzuigende werking te bezitten.

Grffitiers van heinde en ver reisden speciaal naar de gedoogzones af om vervolgens deze maar ook de daaromheen liggende objecten van hun tags en pieces te voorzien. De vooronderstelling dat de graffiti zich tot de voor dat doel bestemde objecten zou beperken, bleek derhalve onjuist.

Om deze reden zijn bijna alle gemeenten die deze strategie hebben beproefd daar inmiddels van teruggekomen. Navolging hiervan is dan ook ten zeerste af te raden. Een goed voorbeeld hiervan deed zich voor in 1987 in de gemeente Zoetermeer. Het relaas van deze gemeente wordt in de volgende paragraaf aan de orde gesteld.

Verbeteren opsporing

Wanneer graffiti in een gemeente daadwerkelijk als een groot probleem wordt ervaren, kan dit voor de politie aanleiding zijn hieraan bij haar opsporing meer prioriteit te geven. Door het verbeteren dan wel intensiveren van de opsporing kan de pakkans worden vergroot en wellicht een deel van de graffitiers worden opgepakt.

Als men echter meer daders wil opsporen en bestraffen, is het van belang dat de juridische voorwaarden zo optimaal mogelijk zijn. Een eerste actie die in dit kader kan worden ondernomen, is nagaan of de in paragraaf 1.4 genoemde APV-artikelen uit de model-APV zijn overgenomen. Via deze APV-artikelen kan niet alleen worden opgetreden tegen het daadwerkelijk plegen van graffiti, maar kan ook het vervoeren of bij zich hebben van verfspuitbussen en dergelijke (met het kennelijke doel graffiti te plegen) strafbaar worden gesteld. Hierdoor wordt het in beslag nemen van de verfspuitbussen mogelijk gemaakt. Het is de gemeentelijke wetgever namelijk toegestaan via de APV handelingen of situaties die aan de uitvoering van een delict voorafgaan als een eigensoortig zelfstandig delict strafbaar te stellen. Voor de meer notoire graffiteurs (i.c. Graffiti-kings) kan men overwegen in hoeverre een aanhouding op grond van artikel 141 Wetboek van Strafrecht op zijn plaats is (zie paragraaf 1.4). Vanuit deze achtergrond is het nuttig bij de officier van justitie na te gaan in hoeverre hij bereid is aan een dergelijke strenge aanpak mee te werken. Wat zijn bijvoorbeeld de mogelijkheden tot '**onderzoek in de woning**' (voor het opsporen van het Blackbook en personalia van eventuele graffiti-bekenden van de verdachte). De praktijk leert dat afhankelijk van de ernst van de lokale problematiek en de prioriteitenstelling van het Openbaar Ministerie, een officier van justitie meer dan wel minder bereid is aan zo'n repressief beleid mee te werken.

Graffiteurs zijn uit op bekendheid. Deze bekendheid streven ze na door zich in hun werk te onderscheiden van andere graffiteurs. Taggers gebruiken hiervoor een soort codenaam (tag) die ze zoveel mogelijk plaatsen. Ook piecers maken gebruik van zo'n codenaam om hun werk te ondertekenen.

Van dit principe kan de politie gebruik maken. Zij kunnen een bestand aanleggen van de signaturen van de graffiteurs. Door de graffiti op foto of video vast te leggen en deze per codenaam in het bestand te rubriceren, kan inzicht worden verkregen in het aantal graffiteurs dat in een bepaald gebied actief is, alsmede de produktiviteit van de verschillende graffiteurs. Wanneer er procesverbaal tegen een graffiteur is opgemaakt en de persoonlijke gegevens zijn bekend, kan ook deze informatie in het **registratiesysteem** worden opgeslagen. Dit vergemakkelijkt de opsporing aanzienlijk.

Een ander punt waar in dit kader aandacht aan kan worden besteed, is het ontdekken van dwarsverbanden tussen verschillende graffiti's. Vaak komen namelijk verschillende tags veelvuldig in elkaars buurt voor. De makers van deze graffiti blijken elkaar in zo'n geval veelal te kennen en soms zelfs samen op pad te gaan. Dankzij dit principe kunnen netwerk-relaties en de samenstelling van graffiti-crews worden achterhaald.

Bij het opsporen en aanhouden van de graffiteurs kan gebruik gemaakt worden van nog een andere wetenswaardigheid. We hebben namelijk gezien dat graffiteurs elkaar via een informeel netwerk kennen. Ze weten welke graffiti bij wie hoort en kennen elkaar vaak bij zowel hun graffiti- als hun familienaam. Door dit principe kan bij de **opsporing** gebruik gemaakt worden van de zogenaamde sneeuwbal-methode. Als eerste stap moet hiervoor een ingang worden gevonden in de graffiti-scene. Dit kan gebeuren via een aanhouding of door gebruik te maken van de politie-administratie.

Wanneer deze eerste dader eenmaal is aangehouden kunnen de gegevens uit het graffiti-bestand worden gebruikt om de graffiteur te confronteren met eerdere produkties. De reeds genoemde mogelijkheid tot '**onderzoek in de woning**' kan ook de nodige bewijzen opleveren. In veel gevallen leidt een dergelijke confrontatie al snel tot een bekentenis en mogelijk tot het noemen van namen van andere graffiteurs.

Er zijn reeds enkele politiekorpsen die over een dergelijk registratiesysteem beschikken. Voorbeelden hiervan zijn Den Haag, Zwolle, Purmerend en Zaanstad.

Wanneer er plannen bestaan een graffiti-registratiesysteem op te zetten, is het raadzaam contact op te nemen met de recherche van de **Nederlandse Spoorwegen**. Deze instantie heeft namelijk de afgelopen jaren ruime ervaring opgedaan met opzet en gebruik van een dergelijk registratiesysteem. Dit systeem is inmiddels door haar ontwikkelingsfase heen en bij de spoorwegen op landelijk niveau ingevoerd. Zij zijn in principe bereid zowel hun kennis over het opzetten en beheren van een graffiti-registratiesysteem als informatie over de meer dan 3000 bij hen bekende tagnamen te delen met politiekorpsen die zich met graffiti-bestrijding bezig houden. Door samenwerking tussen korpsen (in regio-verband) en met de spoorwegrecherche, waardoor ook de registratiesystemen op elkaar afgestemd kunnen worden, zal de effectiviteit van de opsporing van daders worden vergroot. Daarnaast kan een dergelijk samenwerkingsverband ertoe leiden dat wanneer één van de partijen een graffiteur oppakt, zij de andere partij hierover informeert waardoor deze de mogelijkheid krijgt zich voor een eventueel schadeverhaal bij de rechter te vervoegen.

Alternatieve afdoening

Een veel beproefde maatregel bij graffiti-bestrijding is de inmiddels overbekende lik-op-stuk-methode. Deze methode beoogt een snelle reactie op de strafbare handelingen van de graffiteur. **Lik-op-stuk** wordt vaak gecombineerd met het aanbieden van een passend alternatief voor strafvervolgning. Zo'n passend alternatief kan zijn dat de jongere graffiteurs in de gelegenheid worden gesteld de door hen aangerichte schade zoveel mogelijk via het **Halt-bureau** te herstellen of door middel van andere arbeid de verschuldigde schadebedragen voor de gedupeerden terug te verdienen.

In de gemeente Zaanstad wordt hierbij een grens van f 1.500,- schade gehanteerd. Wanneer een jeugdige graffiteur voor een lager bedrag schade heeft aangericht dan komt deze in aanmerking voor de (pre-justitiële) Halt-afdoening. Wanneer de schade groter is dan f 1.500,- dan wordt de zaak wel justitieel afgehandeld. In dat geval kan de afdoening via het **Bureau Alternatieve Sancties (BAS)** plaatsvinden. Een ander voorbeeld van een gemeente die gebruik maakt van de Halt-aanpak is de gemeente Hoorn.

In 1984 bleek in deze gemeente voor 2,5 miljoen gulden schade te zijn aangebracht door jeugdige vandalen. Een groot deel van deze schade was terug te voeren op graffiti. Om dit probleem aan te pakken formeerde de gemeente een anti-vandalisme-commissie waarin de relevante betrokkenen waren vertegenwoordigd. Deze commissie stelde een plan van aanpak op, dat stoelde op een combinatie van dadergerichte maatregelen. Men zorgde voor alternatieve activiteiten voor de jeugd door sporthallen open te stellen op tijden waarop het aantal vernielingen en bekladdingen een piek bereikten.

Daarnaast werd een uitgebreid voorlichtingsprogramma opgezet voor scholieren, een Halt-bureau opgericht en een lik-op-stuk-aanpak geïntroduceerd.

De lik-op-stuk-methode impliceerde dat:

- Opgepakte graffiteurs (en andere vandalen) onmiddellijk na aanhouding naar het politiebureau werden gebracht om een verklaring af te leggen. Tezamen met deze verklaring werd een formulier ingevuld waarin de omvang van de schade werd vastgesteld.
- Het schadeformulier werd naar de gemeente opgestuurd. Deze stelde de dader(s) aansprakelijk voor de aan gemeentelijk eigendom aangerichte schade.

- De aansprakelijk gestelde dader kreeg de keuze tussen het door betaling dan wel door het doen van alternatieve (herstel)werkzaamheden vergoeden van de schade.
Het voorstel omtrent de inhoud van de alternatieve werkzaamheden werd hierbij aan de dader zelf overgelaten.
- De door de dader gekozen optie werd in de vorm van een overeenkomst schriftelijk vastgelegd.
- De in de overeenkomst neergelegde werkzaamheden of betaling werden binnen een zo kort mogelijke termijn door de dader volbracht.
- Na volbrenging van de overeenkomst meldt de gemeente dit aan de politie die er proces-verbaal van opmaakt.

Sedert 1986 laat de gemeente ook een vast aantal objecten schoonmaken. De kosten voor het schoonmaken van deze objecten bedroegen in december 1986 bijna dertigduizend gulden per kwartaal. Twee jaar later was dit teruggebracht tot iets meer dan drieduizend gulden. Een daling van bijna 90 procent.

5.3 Situatiegerichte strategieën

Situatiegerichte strategieën zijn preventieve maatregelen die zich richten op het verkleinen van de gelegenheid waarin potentiële daders kunnen overgaan tot het plegen van graffiti. De zichtbaarheid en duurzaamheid van de op te brengen bekladding speelt voor de graffiteur immers een belangrijke rol bij de vraag of een object al dan niet geschikt is voor graffiti. Maatregelen in dit kader kunnen zijn:

- de aanwezigheid van geschikte objecten verkleinen;
- de omgeving zodanig aanpassen dat het uitoefenen van (natuurlijke) controle vergemakkelijkt althans niet belemmerd wordt;
- bekladdingen snel verwijderen liefst in combinatie met het aanbrengen van een coatinglaag.

Door Van der Voordt en Van Wegen (1992) is een checklist opgesteld die kan worden gebruikt bij de toetsing of de inrichting van gebouwde omgeving de kans op het plaatsvinden van verschillende vormen van criminaliteit (waaronder graffiti). Het is dan ook zeker aan te bevelen om van deze checklist gebruik te maken als wordt overwogen situatiegerichte maatregelen te treffen. Voorts kan de checklist dienen om planners voor de herinrichting van (mogelijk) graffiti-gevoelige gebieden te toetsen. Via de lokale bouwverordening kan de gemeente ervoor zorgen dat de checklist bij nieuw te bouwen dan wel te renoveren stedenbouwkundige objecten wordt gebruikt.

Aantal geschikte objecten beperken

Graffiteurs hebben een voorkeur voor grote, gladde oppervlakken die bovendien licht van kleur zijn. Kortom alles wat lijkt op een natuurlijk schildersdoek, i.c. schuttingen, muren, rolluiken, geluidswallen, etc.. Het valt aan te raden om bij de inventarisatie van graffiti in een bepaald gebied extra aandacht te besteden aan de specifieke lokaties waar de graffiti (veelvuldig) voorkomt. Wanneer dit bekend is, kan worden gekeken hoe deze objecten zodanig kunnen worden behandeld dat de aantrekkelijkheid voor graffiteurs fors wordt verkleind. Er zijn in dit kader meerdere maatregelen voorhanden. Een object kan worden gesloopt, gecoat, beschilderd, afgeschermd of door beplanting uit het blikveld worden verwijderd.

In achterstandsbuurtten is slopen vaak een goede oplossing. Vaak staan daar graffiti-gevoelige objecten die geen enkele functie meer vertonen. Zij staan daar in afwachting van een algehele sloop die soms nog wel enige tijd op zich laat

wachten. Het vervroegen van deze sloop zorgt er echter voor dat dit 'schildersdoek' voor goed voor de graffiteurs verloren gaat.

Wanneer het object echter nog een duidelijke functie vervult, is sloop natuurlijk niet aan de orde. In zo'n geval kan het aanbrengen van een anti-graffiti-coating soms uitkomst bieden. Zo'n laag zorgt er dan voor dat nieuwe graffiti zich minder vlug hecht en/of gemakkelijker kan worden verwijderd. Echter anti-graffiticoatings kunnen niet altijd uitkomst bieden. Ze zijn beperkt toepasbaar, relatief duur en kunnen negatieve effecten hebben. Een negatief effect van een aangebrachte coating kan zijn dat de vochthuishouding van het object ontregeld raakt. Dit kan zich uiten in vochtophopingen tussen de coating en het object, schimmel- en algengroei of bevroering en barsten bij vorst. Ook kan een coating onder bepaalde omstandigheden gaan bladderen of witslaan. Een uitgebreid verslag van de mogelijkheden en onmogelijkheden van de verschillende soorten coatings kunt u vinden in het TNO/SBR-rapport 'Anti-kladbehandeling'. Een samenvatting van dit rapport is te vinden in bijlage 1.

Ook het aanbrengen van legale schilderijen op graffiti-gevoelige objecten kan preventief werken. Op deze manier wordt de omgeving verlevendigd en zal zij minder uitnodigen tot graffiti en andere vormen van vandalisme. Het is hierbij aan te raden voor dit doel gebruik te maken van niet op graffiti gelijkende schilderijen. In kleine gemeenten waar slechts sprake is van een kleine, goed te controleren graffiti-scene, kan dit gebeuren in het kader van een jongerenproject. In grotere gemeenten is het echter aan te raden deze schilderijen te laten aanbrengen door erkende kunstenaars. In deze grotere gemeenten is het namelijk veelal niet mogelijk de graffiteurs in legale banen te leiden en te houden. Het verstrekken van betaalde opdrachten aan piecers draagt er in zo'n geval ook aan bij dat de illegale graffiti zowel psychologisch als financieel wordt beloond. De piecer zal de opdracht zien als erkenning voor het kunstzinnige karakter van zijn graffiti en met het geld voor de opdracht, materiaal kunnen kopen waarmee hij zijn illegale werk kan voortzetten. Verder heeft zo'n legaal aangebrachte graffiti een voorbeeldfunctie voor andere (illegale) taggers en piecers die ook uit zijn op brede erkenning van hun werk. Het is dus beter in deze gevallen het werk over te laten aan de echte kunstenaars. Een voorbeeld van hoe dit op een doordachte wijze kan plaatsvinden, is de aanpak van Stad & Kunst die in paragraaf 5.2 is besproken.

Wanneer men in een graffiti-gevoelige omgeving objecten gaat bouwen en/of renoveren, is het nuttig hier met de materiaalkeuze rekening mee te houden. Door gebruik te maken van lichtgekleurde, harde gevelstenen, kleine keramische tegels en glazen bouwstenen wordt de duurzaamheid en/of zichtbaarheid van mogelijke graffiti verkleint. Combinaties van deze materialen, aandacht voor details en motieven in het metselwerk zijn bouwkundige maatregelen die de leefbaarheid in sterke mate verhogen en (derhalve) graffiti-preventief werken. In winkelgebieden kunnen gesloten rolluiken veelal worden vervangen door open rolluiken of rolluiken aan de binnenkant van de etalage. Dit komt ook de veiligheidsbeleving ten goede.

Graffiti-gevoelige objecten als muren en geluidsschermen kunnen veelal door enkele beplantingen uit het zicht worden onttrokken, waardoor zij voor graffiteurs niet langer aantrekkelijk zijn. Daarenboven verlevendigen deze groenvoorzieningen vaak de aanblik van de buurt en hebben de groenvoorzieningen, mits met mate toegepast (niet te veel en/of te hoog) een positieve uitstraling op de sfeer en (on)veiligheidsbeleving in de omgeving. Voor de bekostiging van deze voorzieningen kan veelal een beroep worden gedaan op gelden die zijn bestemd voor sociale vernieuwing en buurtbeheer.

Naast groenvoorzieningen zijn ook andere permanente en semi-permanente afscherpende maatregelen te treffen. Een object of terrein kan bijvoorbeeld permanent worden afgeschermd door een afrastering. Objecten en/of terreinen die op bepaalde tijdstippen veelvuldig doelwit zijn van graffiti en op andere tijdstippen weer goed bereikbaar moeten zijn (zoals winkelcentra), kunnen wellicht op graffiti-gevoelige tijdstippen worden afgesloten⁶.

Bevorderen van de mogelijkheid controle uit te oefenen

Graffitiërs hebben een voorkeur voor plekken die op bepaalde momenten door veel mensen worden gezien en waar op andere momenten weinig controle op wordt uitgeoefend. Winkels en scholen zijn hier goede voorbeelden van. Overdag worden deze door veel mensen bezocht en (dus) gezien. In de avonden daarentegen heeft de graffitiër veelal de gelegenheid om in alle rust de boel onder te kliefen.

Vanuit deze achtergrond verdient het aanbeveling ervoor te zorgen dat er zo min mogelijk plekken zijn waarvan graffitiërs de indruk hebben dat zij er (op bepaalde tijdstippen) in alle rust hun gang kunnen gaan. Dit is bijvoorbeeld mogelijk door het aanbrengen van goede verlichting, het bevorderen van wonen boven winkels en door bij het inrichten van een gebied er rekening mee te houden dat er geen 'blinde vlekken' mogen ontstaan.

In Den Helder past men bij scholen een opmerkelijke strategie toe om de mogelijkheid tot het uitoefenen van controle te vergroten. Daar heeft men bij enkele scholen videocamera's opgesteld op vandalisme- en graffiti-gevoelige plaatsen. Deze camera's zijn gekoppeld aan een lichtgevoelige cel. Zodra daders zich binnen het bereik van de lichtgevoelige cel begeven, activeert deze zowel de schrikverlichting als de videocamera. De daders worden zo op video vastgelegd.

Het voordeel van schrikverlichting boven permanente verlichting is dat het branden van de schrikverlichting door omwonenden wordt opgemerkt als een 'ongewone situatie'.

Verbeteren van toezicht en (integraal) beheer

Een nadeel van maatregelen die de controlemogelijkheden bevorderen, is en blijft het feit dat men afhankelijk is van derden. Al is de inrichting nog zo overzichtelijk en zijn objecten 's nachts nog zo goed verlicht, er zijn altijd wel momenten waarop geen enkele omwonende of passant controle uitoefent. Wanneer dit soort momenten regelmatig door graffitiërs te baat wordt genomen om de boel eens flink onder te spuiten, kan dit aanleiding zijn tot het invoeren van een structurelere vorm van controle: functioneel toezicht en/of beheer.

Globaal zijn er in dit kader drie typen functionarissen te onderscheiden:

- functionarissen die zich louter bezig houden met het houden van toezicht;
- functionarissen die het houden van toezicht combineren met beheertaken;
- functionarissen die zich puur bezig houden met (de coördinatie van) beheertaken.

Voorbeelden van het eerste type (toezichthoudende functionarissen) zijn (wijk)toezichthouders, stadswachten, particuliere beveiligings-beambten, tramconducteurs en reinigingsinspecteurs. Door uitbreiding dan wel effectiever gebruik van dit functioneel toezicht kan de sociale controle op graffiti-gevoelige objecten veelal aanmerkelijk worden uitgebreid. Effectiever gebruik van toezichthoudend personeel kan bijvoorbeeld geschieden door meer gericht toezicht te houden op objecten die herhaaldelijk worden beklad. Inzicht in de tijdstippen waarop de bekladdingen

---

⁶ Een economisch nadeel van het na sluitingstijd afsluiten van winkelcentra is echter dat het publiek op die tijdstippen niet meer naar de etalages kan komen kijken.

doorgaans worden aangebracht, biedt ook aanknopingspunten voor gericht toezicht.

Een voorbeeld van het tweede type (functionarissen die zowel toezichthoudende als beheertaken uitvoeren) is de huismeester. Het takenpakket van de huismeester is veelal vrij uitgebreid (Hesseling e.a., 1991). Gemiddeld wordt een kwart van hun tijd besteed aan het houden van toezicht en controle. Zij surveilleren in de algemene ruimten, onderhouden contact met de bewoners en sporen onregelmatigheden op. Wanneer zij een onregelmatigheid zelf kunnen verhelpen dan wordt dit veelal zo spoedig mogelijk gedaan. Zo niet dan wordt externe hulp ingeroepen. Daarnaast verrichten huismeesters schoonmaakwerkzaamheden, technisch onderhoud en diverse algemene werkzaamheden zoals de administratie.

Uit het onderzoek van Hesseling e.a. (1991) is gebleken dat het aanstellen van huismeesters een duidelijk positief effect heeft op de omvang van graffiti, vernieling en vervuiling. Dit geldt met name voor huismeesters die relatief veel tijd in schoonmaakactiviteiten stoppen.

Andere voorbeelden van functionarissen die gericht toezicht houden en direct in actie komen wanneer er een onregelmatigheid valt te bespeuren, zijn te vinden in de wijken en buurten waar een zogenaamd Buurtbeheerproject in uitvoering is. In deze projecten zijn veelal functionarissen actief die op wijk- en buurtniveau dezelfde taken uitvoeren als de huismeesters dat in woningcomplexen doen. Een voorbeeld van deze aanpak is te vinden in paragraaf 6.2 waarin het Zwolse Hekwerkproject wordt besproken.

Het derde type wordt gevormd door de functionarissen die zich puur bezig houden met (de coördinatie van) beheertaken. Voorbeelden van dit type zijn binnenstad- en citymanagers en buurtbeheercoördinatoren. Deze functionarissen hebben tot taak het beheer in een bepaald gebied te verbeteren. Dit doen zij door er voor te zorgen dat andere (in deze paragraaf genoemde) situatiegerichte strategieën worden in- en uitgevoerd. De plaatsing van zo'n coördinator of manager dient centraal te zijn. Dit houdt in dat de functionaris bij voorkeur wordt aangehaakt bij de organisatie die binnen het project een spilfunctie vervult (de Waard en de Savornin Lohman, 1991).

Bekladdingen snel verwijderen (+ coating)

De bekendste van alle anti-graffiti-maatregelen is wellicht het snel verwijderen ervan. Het principe van deze maatregel sluit nauw aan bij de motivatie van veelschrijvers om binnen de graffiti-scene bekendheid te verwerven (zie hiervoor paragraaf 3.1). Deze bekendheid krijgt de graffiteur wanneer zijn "werk" door andere graffiteurs wordt gezien. Voor de veelschrijver is het dus weinig belonend wanneer zijn pas aangebrachte graffiti in no-time weer wordt verwijderd. Dit wetende, hebben vele gemeenten inmiddels een **schoonmaakploeg** aangesteld die speciaal is belast met het snel verwijderen van graffiti.

De vorm die men aan zo'n graffiti-schoonmaakploeg (clean-team) geeft, verschilt nogal eens. Globaal zijn de volgende soorten clean-teams te onderscheiden:

- binnen de stadsreinigingsdienst van de gemeente wordt een aparte groep geformeerd die verantwoordelijk is voor het snel verwijderen van graffiti;
- er wordt een contract afgesloten met een schoonmaakbedrijf dat is gespecialiseerd in het (snel) verwijderen van graffiti;
- in het kader van de sociale vernieuwing wordt een werkervaringsproject opgezet waarin langdurig werklozen/banenpoolers een cursus gevelreiniging krijgen en worden ingezet om de graffiti (in een beperkt gebied) te verwijderen;
- er wordt een kort lopende actie georganiseerd om een beperkt gebied in korte tijd graffiti-vrij te maken.

De verschillende soorten clean-teams hebben elk zo hun eigen voor- en nadelen. Het inkaderen van een clean-team binnen de structuur van de stadsreiniging heeft voornamelijk een financieel voordeel. Het schoonhouden van gemeentelijke eigendommen is toch al de hoofdtaak van de stadsreiniging. Het verwijderen van graffiti is hier onderdeel van. Door nu een deel van het personeel van de stadsreiniging vrij te maken voor graffiti-bestrijding kan veelal op relatief goedkope wijze een clean-team worden geformeerd. Groot nadeel van deze werkwijze is echter dat het clean-team alleen de graffiti van gemeentelijke eigendommen verwijdert.

In 1989 bracht de gemeente Enschede verslag uit van haar project Erosie-vandalisme (Gemeente Enschede, 1989). Onderdeel van dit project was een experiment naar de effectiviteit van het snel herstellen van vernielde en bekladde objecten. Om dit na te gaan selecteerde men in twee wijken een aantal vergelijkbare objecten die gedurende de duur van het experiment om de drie weken werden gefotografeerd. In de ene wijk werd elke vernieling direct hersteld en elke bekladding direct verwijderd. In de andere wijk liet men God's water over God's akkers vloeien. Kort samengevat bleek uit het experiment onder meer dat:

- het snel en consequent verwijderen van graffiti een effectieve maatregel is;
- de maatregel alleen zin heeft wanneer in een gebied **alle objecten van alle beheerders** worden schoongehouden.

Effectiever is een clean-team dat ook door niet-gemeentelijke beheerders kan worden ingehuurd voor het snel verwijderen van graffiti. In theorie zou zo'n clean-team onderdeel kunnen zijn van een gemeentelijke dienst. In praktijk echter wordt hier in de regel een (in graffiti-verwijdering gespecialiseerd) schoonmaakbedrijf voor ingehuurd. Ook hierbij geldt weer het voorbehoud dat de graffiti-verwijdering snel, consequent en bij alle objecten van alle beheerders dient te gebeuren.

Het instellen van een centraal graffiti-meldpunt is bij deze aanpak dan ook vaak gewenst. Voorwaarde is dan wel dat dit gepaard gaat met de nodige **voorlichting**. Aan graffitiërs kan op deze wijze duidelijk worden gemaakt dat het de gemeente ernst is met de bestrijding van graffiti en bewoners, bedrijven en instellingen moeten op de hoogte worden gesteld van het bestaan van het meldpunt. Pas wanneer het meldpunt algemeen bekend is en men ervan overtuigd is dat aan de meldingen ook aandacht wordt geschonken, zal er daadwerkelijk van het meldpunt gebruik worden gemaakt. Om er voor te zorgen dat een grote aangiftebereidheid wordt bereikt en behouden, dient men in de media permanent aandacht te schenken aan de snel-herstel-aanpak en het graffiti-meldpunt.

Bij meldingen over graffiti op gemeentelijke objecten kan over het algemeen vrij snel worden gereageerd. Voor het verwijderen van graffiti op particuliere objecten is echter de toestemming en medewerking van de eigenaar vereist. Het verdient dan ook aanbeveling deze toestemming in de eerste fase van het opstarten van een schoonmaakproject bij de particulieren te verkrijgen. Het afsluiten van (betaalbare) onderhoudscontracten kan hierbij vaak een oplossing zijn.

Een voorbeeld van een gemeente waar een schoonmaakbedrijf actief is, is Zoetermeer. Het relaas van deze gemeente en de kosten die met de instandhouding van hun clean-team zijn gemoeid, is te lezen in paragraaf 6.1.

Op wijk- en buurtniveau kan een clean-team soms worden opgezet in het kader van een buurtbeheer-/sociale vernieuwingsproject. Een goed voorbeeld hiervan is het, in paragraaf 6.2 beschreven, Hekwerk-project in Zwolle.

In dezelfde paragraaf is ook een voorbeeld te vinden van een incidentele schoonmaakactie, waarbij de gemeente Zwolle (in samenwerking met de politie, een studentenvereniging, PTT en winkeliers) 230 eerstejaars studenten inzette om de binnenstad een goede schoonmaakbeurt te geven.

Een andere vorm van incidentele schoonmaakactie is te vinden in de gemeente Amsterdam. Daar krijgen schoolkinderen als afsluiting van een voorlichtingsproject de opdracht een object (veelal het schoolplein of het schoolgebouw) te adopteren. Het geadopteerde object wordt vervolgens door de kinderen schoongemaakt en schoongehouden. Het voordeel van deze aanpak is dat (in het geval van de schoolkinderen) potentiële ouders zich meer verantwoordelijk gaan voelen voor het geadopteerde object en (in bredere zin) hun leefomgeving⁷. Daarbij komt dat het gekozen gebied in korte tijd een flinke schoonmaakbeurt krijgt. Groot nadeel is echter dat deze aanpak vaak minder structureel is dan het aanstellen van een permanent clean-team.

5.4 Slachtoffergerichte strategieën

Binnen de slachtoffergerichte strategieën onderscheiden wij:

- het bemoeilijken van de mogelijkheid verfspuitbussen via (winkel)diefstal te verkrijgen;
- stimuleren van (civielrechtelijk en strafrechtelijk) schadeverhaal.

Preventie diefstal verfspuitbussen

In het stuk over dadergerichte repressieve strategieën is aangetoond welke juridische mogelijkheden er beschikbaar zijn om graffiti te bestrijden. Een verbod op de verkoop van verfspuitbussen aan minderjarigen behoort echter niet tot de (juridische) mogelijkheden. Een onderzoek van de VNG hiernaar heeft namelijk duidelijk gemaakt dat de koop van een verfspuitbus te ver af ligt van het strafbare feit i.c. het bekladden van objecten. 'Door reeds de strafbare poging te veronderstellen op het moment van de verkoop van het materiaal waarmee de overtreding door een bepaalde categorie mensen mogelijk kan worden gepleegd, gaat de gemeentelijke wetgever volgens de VNG te ver' (Den Haag 1990, bladzijde 21).

Wat wel tot de mogelijkheden behoort, is het bemoeilijken van de (winkel)diefstal van de verfspuitbussen. Door te etaleren in afgesloten vitrines kunnen diefstal en graffiti in omvang worden beperkt.

In dit kader is het zinvol na te gaan of en op welke wijze het gebruik van deze vitrines bij de detaillisten kan worden gestimuleerd. Te denken valt onder meer aan een gemeentelijke subsidie die de aanschaf van een vitrine voor de winkelier betaalbaarder maakt⁸. Daarnaast kan het zinvol zijn om de verfverkopende winkeliers attent te maken op het voordeel van dergelijke vitrines. Door zijn verf achter de vitrines te plaatsen zal hij minder te lijden hebben van spuitbusdiefstal en ertoe bijdragen dat de graffiti in zijn winkelgebied wordt beperkt. Voorlichting naar de winkeliers kan in zo'n geval zorgen voor zowel een afname van graffiti en graffiti-gelieerde criminaliteit, als een toename in de goodwill ten aanzien van de winkeliers.

Stimuleren van schadeverhaal

Een eerste stap bij het stimuleren van het schadeverhaal is dat de gemeente hierin het goede voorbeeld geeft. Wanneer politie en gemeente besluiten de schade aan openbare eigendommen te verhalen, is het nuttig ook andere slachtoffergroepen in deze aanpak te betrekken. Door de mogelijkheid tot schadeverhaal bij deze groepen

---

⁷ Zie hiervoor ook de maatregel 'Binden aan eigen omgeving'.

⁸ De gemeente Zaanstad onderzoekt momenteel de juridische mogelijkheden om via de APV winkeliers te verplichten bij de verkoop van verfspuitbussen gebruik te maken van een afsluitbare vitrine of kast.

onder de aandacht te brengen en (indien mogelijk) te vergemakkelijken, zal ook de bereidheid toenemen hiervan gebruik te maken.

Een relatief eenvoudige maatregel is het uitreiken van schadeverhaal-formulieren en het geven van voorlichting hieromtrent door de politie aan personen die graffiti komen aangeven. Het slachtoffer kan zich dan met het schadeverhaal-formulier bij de Officier van Justitie melden als beledigde partij en als zodanig ter zitting schade claimen. Voorts kan de Officier van Justitie aan sepot, transactie of eis ter zitting een bijzondere voorwaarde van schaderegeling verbinden.

De politie kan ook verwijzen naar het Bureau Slachtofferhulp, die behulpzaam kan zijn bij het zoeken naar de mogelijkheden om schade vergoed te krijgen.

5.5 Samenvatting

In het volgende schema staan de verschillende op graffiti gerichte preventiemaatregelen per strategie weergegeven.

Schema 5: Maatregelen tegen graffiti

Strategie	Maatregelen
Dadergericht	Voorlichting/projecten op scholen Binden aan eigen leefomgeving Aanbieden alternatieve activiteiten Gedogen Verbeteren van de opsporing Lik-op-stuk/alternatieve afdoeningen
Situatiegericht	Aantal geschikte objecten beperken Bevorderen van de mogelijkheid controle uit te oefenen Bekladdingen snel verwijderen (en coating) Verbeteren toezicht en (integraal) beheer
Slachtoffergericht	Preventie diefstal verfspuitbussen Stimuleren van schadeverhaal

---

6 Praktijkvoorbeelden

Ter illustratie van de in de vorige paragraaf behandelde preventiestrategieën zullen nu een drietal praktijkvoorbeelden worden beschreven. Deze voorbeelden hebben betrekking op respectievelijk de gemeenten Zoetermeer en Zwolle en de Nederlandse Spoorwegen. We beschrijven het van de grond komen van het beleid, de gemaakte fouten, de inbreng van de verschillende betrokkenen en de resultaten van de aanpak.

Aan de hand van deze praktijkvoorbeelden worden de verschillende lessen die uit de voorgaande paragrafen zijn te distilleren geïllustreerd en kunnen praktische tips worden gegeven.

6.1 Zoetermeer: trial and error

Aanleiding

In 1987 nam de Zoetermeerse gemeenteraad het besluit iets te ondernemen tegen graffiti. Hierbij werd in eerste instantie gekozen voor een tolerante aanpak. De kern van het maatregelenpakket werd gevormd door de **gedoog-gedachte**. Men wilde de graffiti-uitingen kanaliseren door plaatsen aan te wijzen waar het plegen van graffiti is toegestaan. Daarnaast probeerde men de betrokkenheid van de lokale jongeren bij hun woon- en leefomgeving te vergroten door hen in de gelegenheid te stellen objecten uit hun eigen leefomgeving te verfraaien.

Via de pers werd de Zoetermeerse jeugd op de hoogte gebracht van het gemeentelijk initiatief. Er werd een ontwerpwedstrijd uitgeschreven waarbij jongeren een graffiti-ontwerp konden indienen. Uit de ingediende ontwerpen werden er 29 uitgekozen die op een speciaal daarvoor uitgekozen plaats mochten worden uitgevoerd. Het effect van het Zoetermeerse gedoogbeleid was anders dan beoogd. De graffiti bleek niet in omvang af te nemen, maar nam in versneld tempo toe. De gedoogzones bleken een aanzuigende werking te hebben. Zoetermeer kreeg ruime bekendheid als graffiti-vrijhaven.

Er bleek zelfs een vorm van graffiti-toerisme te ontstaan. Graffitiërs uit andere gemeenten vereerden Zoetermeer met een werkbezoek. Het bleek dat deze toeristen op hun tocht naar de gedoogzone zich meerdere malen schuldig maakten aan illegale graffiti. Immers daarvan krijgen zij de 'kick'. Al met al bleek het instellen van legale gedoogplaatsen eerder illegale graffiti aan te trekken dan te voorkomen.

Maatregelen

Deze ervaringen waren eind 1988 voor de gemeente reden om in één klap het roer 180° om te gooien. De gedachte van tolerantie werd afgezworen en moest plaats maken voor een beleid dat enerzijds stoelt op dadergerichte repressie en dat anderzijds situatie- en slachtoffergericht is.

De **gedoogzones** werden opgeheven en er werd een fors budget uitgetrokken om alle gemeentelijke eigendommen in Zoetermeer schoon te maken en schoon te houden. Eerst vond er een eenmalige actie plaats waarin alle gemeentelijke eigendommen werden schoongemaakt. Daarna werd een structurele **schoonmaakploeg**, de zogenaamde "Vliegende brigade" aangesteld. Dit team zorgt ervoor dat nieuw

aangebrachte bekladdingen van gemeentelijk eigendom binnen 24 uur worden verwijderd. Instanties als de NS, PTT, woningbouwverenigingen en gasbedrijf werden benaderd zich aan te sluiten bij de gemeentelijke actie en ook hun eigendommen schoon te maken en schoon te houden.

De schoonmaakactie 'Zoetermeer schoon' ging in april 1989 van start. Hiervoor werd eenmalig een bedrag van bijna f 1,4 miljoen uitgetrokken om alle gemeentelijke eigendommen van graffiti te ontdoen. Daarnaast werd een bedrag van f 228.000,- per jaar voor de vliegende brigade gereserveerd.

Naast deze situatie- en slachtoffergerichte strategie kreeg de actie ook een dadergerichte repressieve dimensie. In twee maanden tijd werd een groot aantal van graffiti verdachte personen door de politie opgepakt. Bij elkaar legden 71 verdachten een bekennende verklaring af. Hierdoor werden 166 van de 184 binnengekomen aangiften inzake graffiti opgelost. Veroordeelde graffitiers werden zo snel mogelijk aansprakelijk gesteld voor de door hen aangerichte schade (lik-op-stuk) aan gemeentelijk eigendom. Dit leidde tot een schadeverhaal op 71 graffitiers. Circa 90% hiervan is inmiddels afgewikkeld.

Resultaten

De resultaten van de nieuwe aanpak zijn voor de gemeente bevredigend. Het bekladden van gemeentelijk eigendom is afgenomen en de stad is zichtbaar schoner geworden. Uit het gemeentelijk vandalisme-registratiesysteem is gebleken dat de schade door graffiti, na de aanvankelijke stijging in de periode 1985-1988, in de periode 1988-1990 fors is afgenomen. Zoetermeer is echter niet graffiti-vrij. Veel particuliere ondernemingen en instellingen hebben zich namelijk niet aangesloten bij de schoonmaakactie. Daarom worden hun eigendommen niet graffiti-vrij gemaakt. Men heeft nog enkele malen geprobeerd Rijkswaterstaat, het Gasbedrijf, winkeliers en woningcoöperaties middels brieven erop attent te maken dat hun medewerking zeer gewenst is. Dit heeft echter nog niet het gewenste resultaat.

6.2 Zwolle: een integrale aanpak

Aanleiding

In maart 1990 achtte de Stuurgroep Criminaliteitspreventie van de gemeente Zwolle de tijd rijp iets te ondernemen tegen het toenemend aantal graffiti-uitingen. In het verleden was al een paar keer iets tegen de graffiti ondernomen. Deze pogingen bleken echter in de meeste gevallen weinig resultaten op te leveren. Zo waren in 1985 de plaatselijke winkeliers benaderd met het aanbod de graffiti van hun winkels te laten verwijderen. De **schoonmaakactie** zou gratis geschieden. Daarnaast werd hen een goedkoop onderhoudscontract aangeboden. Wat was het resultaat? Slechts enkele winkeliers gaven gevolg aan de oproep. Een andere actie was het instellen van een **gedoogzone**. Vanuit de culturele hoek waren immers stemmen opgegaan dat je de jeugd moet stimuleren in hun creativiteit en plaatsen aanwijzen waar ze de graffiti legaal kunnen aanbrengen. Het resultaat was een ramp. Niet alleen de aangewezen plaats, ook de hele stad zat in 'no time' onder de bekladdingen. Kortom: de gemeentelijke stuurgroep vond het hoog tijd een werkplan op te stellen waarmee **alle betrokkenen** (ook de winkeliers!) aan de slag konden met de uitvoering van effectieve maatregelen. Hierbij werden de beleidsfacetten die vanaf 1985 waren ontwikkeld in een notitie samengebracht en uitgewerkt tot enkele voorstellen.

Maatregelen

Er werd een pakket van maatregelen samengesteld dat voldoet aan alle vereisten van een **integrale aanpak**.

- Meerdere personen en instanties (zoals gemeente, politie, Openbaar Ministerie, winkeliersvereniging, woningbouwverenigingen en studentenorganisaties) leverden een gezamenlijke inspanning.
- Het pakket van maatregelen toonde een grote diversiteit. Zowel dadergerichte, slachtoffergerichte als situatiegerichte strategieën werden toegepast.
- Er werd voor gezorgd dat de maatregelen waren afgestemd c.q. geïntegreerd in het bestaande beleid ten aanzien van milieu, sociale vernieuwing, werkloosheidsbestrijding en buurtbeheer.

Uit de vele maatregelen lichten wij er enkele toe: de schoonmaakactie door HTS-studenten, het zogenaamde Hekwerkproject en de lik-op-stuk-aanpak.

Om ervoor te zorgen dat Zwolle op een goedkope manier een goede **schoonmaak**beurt zou krijgen, zette de gemeente een studentenactie op touw. De gemeente was hiervoor door de HTS benaderd met het voorstel om (net als in 1985) aan het begin van het nieuwe cursusjaar een groot aantal eerstejaars studenten gedurende één dag de binnenstad van Zwolle een goede schoonmaakbeurt te laten geven. Voor de studenten betekende dit dat zij zich gedurende die dag van hun beste kant konden laten zien, positieve publiciteit aan hun studentenvereniging konden geven en ondertussen hun weg in de binnenstad leerden kennen.

Naast de studentenvereniging, benaderde de gemeente Zwolle ook de PTT en de plaatselijke winkeliers. Via een publikatie in de krant wees zij de winkeliers op de mogelijkheid hun bedrijfspanden gratis van graffiti te laten ontdoen. Maar helaas, deze goedbedoelde poging bleek niet de gehoopte respons op te leveren. Slechts vier winkeliers melden zich aan om hun panden te laten reinigen. Dit was voor de politie aanleiding de winkeliers die de maanden daarvoor aangifte hadden gedaan van graffiti met een bezoek te vereren. De winkeliers werden er persoonlijk op aangesproken dat de gemeente zich voor hun belang inspande, maar dat deze inspanning alleen effectief kon zijn wanneer de winkeliers ook zelf meewerkten. Deze aanpak bleek effectief. Er meldden zich uiteindelijk twaalf winkeliers aan. PTT Telecom was vanaf het begin al enthousiast. Zij liet de in totaal 40 telefooncellen in Zwolle graffiti-vrij en schoonmaken.

Gehuld in T-shirts met de tekst 'Heel gewoon, Zwolle schoon' en gewapend met emmers en borstels trokken zo'n 230 studenten door de stad. Hun schoonmaakactiviteiten richtten zich op meerdere vormen van vervuiling. Naast het verwijderen en overschilderen van graffiti op winkels en gemeentelijke eigendommen, werden straten geveegd, hondepoep opgeruimd en telefooncellen gereinigd. De stad was zichtbaar schoner en alle betrokkenen toonden zich zeer tevreden.

Een ander initiatief dat de gemeente Zwolle in samenwerking met enkele (grote) woningbeheerders uitvoert is het zogenaamde Hekwerk- (Herstel en Kwaliteitsbeheer)project. In het kader van de **sociale vernieuwing** werd een team aangesteld dat zich in zes buurten bezighoudt met het snel herstellen van vernielde of bekladde objecten, de aanpak van vervuiling en klein onderhoud. Dit team is dagelijks in de zes buurten aanwezig waardoor het snel kan reageren op signalen uit de buurt. Deze signalen kunnen voortkomen uit eigen waarneming, maar ook vanuit de bewoners van de buurt. In iedere buurt is één maal per week een spreekuur. In dit spreekuur kunnen buurtbewoners terecht met hun grieven. Wanneer het team een object niet snel zelf kan herstellen, wordt de hulp ingeroepen van gemeentelijke of particuliere deskundigen.

Het Hekwerk-team bestaat uit 12 langdurig werklozen (banen-poolers). Voor het merendeel zijn ze ongeschoold, het andere deel heeft een LBO-diploma. Door middel van dit werk kunnen zij zich voor hun omgeving nuttig maken en blijven zij in contact met hun stadgenoten. Voor een groot deel zijn de Hekwerkers woonachtig in de sociale vernieuwingswijken waarin zij werken. Dit zorgt er mede voor dat zij zich zeer betrokken voelen bij het werk en komt de oog-en-oor-functie ten goede.

Na de slechte ervaringen met het instellen van gedoogzones heeft de Zwolse driehoek (politie, Openbaar Ministerie en gemeente) bij de dadergerichte strategieën gekozen voor de repressieve aanpak (als onderdeel van de integrale aanpak). Bij de gemeentepolitie is een speciaal team ingesteld dat extra aandacht besteedt aan de **opsporing** van graffiteurs. Politiemensen surveilleren extra op graffiti-gevoelige plaatsen (en tijdstippen) en leggen de graffiti op foto's vast. Deze foto's (maar ook beschrijvingen en tekeningen) worden door de gemeente bij de sector Stadsontwikkeling geregistreerd. Gegevens over tags, pieces en daders worden uitgewisseld met andere gemeenten, politiekorpsen en de spoorwegrecherche. Door het Openbaar Ministerie zijn speciale zittingen georganiseerd om opgepakte daders zo snel mogelijk te berechten. In deze zittingen werden in toenemende mate zware straffen opgelegd (hoge geldboetes en gevangenisstraffen). Daar waar de gemeente Zwolle zelf slachtoffer was van de graffiti is getracht de schade te verhalen. Om dit **schadeverhaal** zo efficiënt mogelijk te laten verlopen, is de gemeente Zwolle momenteel bezig met het opzetten van een computersysteem voor schade-registratie en -verhaal. In dit systeem is een aparte 'graffiti'-rubriek ingebracht.

Resultaten

Volgens de politie en de gemeente Zwolle zijn alle drie de genoemde maatregelen succesvol te noemen: de graffiti is in Zwolle het laatste jaar zichtbaar afgenomen. De financiële schade bedraagt tegenwoordig zo'n f 10.000,- per jaar.

De schoonmaakactie door HTS-studenten werd door alle partijen positief ervaren. Op goedkope wijze werd de binnenstad ontdaan van zwerfvuil, hondepoep en graffiti. Echter het effect was slechts eenmalig: door deze maatregel werd de problematiek niet structureel aangepakt noch heeft het gesorteerd tot een blijvend positief draagvlak onder de winkeliers. Slechts een klein deel van de winkeliers verwijdert consequent de graffiti. In combinatie met andere maatregelen (bijv. het instellen van een clean-team) kan een dergelijke actie echter een aanrader zijn voor andere gemeenten.

Het Hekwerk-project is van meer structurele aard. Ook hier zijn de ervaringen positief. Door het additionele karakter van het project zijn de zes sociale vernieuwingswijken zichtbaar schoner geworden.

Ook de dadergerichte repressieve aanpak heeft inmiddels haar vruchten afgeworpen. Zo werden er in december 1989 15 tot 20 graffiteurs voor de Zwolse rechtbank voorgeleid die allen tot fikse (deels gevangenis)straffen werden veroordeeld. In totaal is ongeveer 50% van de gemeentelijke schade bij de bekende daders verhaald. Dit is goed voor een bedrag van f 150.000,- tot f 200.000,-.

6.3 Het registratiesysteem van de Nederlandse Spoorwegen

Aanleiding

Eén van de bedrijven in Nederland die zeer onder graffiti heeft te lijden, is de NS. Graffiti heeft voor de Nederlandse Spoorwegen vele negatieve gevolgen, te weten:

- verstoring van de bedrijfsvoering
  - a) materieel niet inzetbaar;
  - b) voorzieningen niet bruikbaar;
  - c) verhoging ongevalsrisico (vertraging);
- verhoging schoonmaakkosten;
- daling c.q. minder groei van het aantal reizigers⁹;
- daling advertentie-/reclame-inkomsten;
- verhoging onderhoudskosten;
- aantasting ambiance/imago;
- daling arbeidsmotivatie.

In enkele jaren tijd nam de directe schade door graffiti bij de NS toe tot een bedrag van f 4,8 miljoen per jaar (schoonmaakkosten plus kosten voor benodigde vervangingen). Inclusief de vervolgschade (niet direct zichtbaar) wordt de schade geschat op zo'n f 10 miljoen per jaar.

Dit vormde voor de NS aanleiding tot het ontwikkelen van een anti-graffitibeleid. Dit beleid stoelt op de drie sporen: schoonmaken, verbeteren van het toezicht en repressie. Deze aanpak is eerst in drie proefgebieden (Amsterdam, Groningen en Roosendaal) uitgetoetst en verbeterd en zal vervolgens op landelijk niveau worden ingevoerd.

Maatregelen

Uitgaande van de motivatie van de graffiteurs (het streven naar naambekendheid) is ten behoeve van de **schoonmaak** een prioriteitenstelling opgesteld. Objecten die veelvuldig in het gezichtsveld van de reizigers komen, i.c. stationsgebouwen, -haltes en reizigersmaterieel, worden met de grootst mogelijke spoed schoongemaakt. Indien sprake is van een graffitihaard wordt ook hier een streven van vierentwintig uur gehanteerd.

Ten aanzien van het verbeteren van het **toezicht** wordt extra aandacht besteed aan sociale controle en functioneel- en relatiegebonden toezicht en melding. Naast extra surveillance en bewaking van graffiti-gevoelig materieel, zijn enkele bouwkundige voorzieningen als afrastering en verlichting uitgevoerd.

Er wordt momenteel bij de NS een actief repressief beleid gevoerd dat is gericht op het opsporen, aanhouden en justitieel vervolgen van graffiteurs, registratie van schade en het instellen van civiele vorderingen. De vorm waarin dit plaatsvindt, is structureel en kan als voorbeeld dienen voor andere instanties die van plan zijn structurele aandacht te geven aan een repressief anti-graffitibeleid.

Resultaten

Nadat het registratiesysteem door de spoorwegen eerst in drie proefgebieden is uitgetoetst en verbeterd, is het sinds kort in het gehele land operationeel. In

---

⁹ Iedere procent reizigersverlies of -groei kwam 1988/1989 overeen met een bedrag van 12 miljoen.

totaal is ervoor de drie proefgebieden een bedrag van f 795.500,- uitgetrokken (naast de reeds bestaande budgetten voor personeel, schoonmaak, etc.!). Het is nog te vroeg om cijfermatige conclusies te trekken over de landelijke effectiviteit van het systeem. Wel kan reeds worden gesteld dat het systeem veelbelovend is. Een groot deel van de graffiti kan men namelijk herleiden tot de persoonlijke gegevens van daders, hetgeen tot een toenemend aantal arrestaties en vorderingen leidt. Zo zijn in 1989 in de proefgebieden in totaal 66 graffitiërs opgespoord, die gezamenlijk voor circa f 2,8 miljoen schade hadden veroorzaakt. Hiervan is f 2,5 miljoen op de daders verhaald. De bedragen die daadwerkelijk zijn geïnd, zijn echter marginaal. De NS is echter van mening dat het verhalen van schade een goede preventieve werking heeft en pas op lange termijn in financiële zin effect zal sorteren.

Ook met de schoonmaakacties zijn in de proefgebieden goede resultaten geboekt. In de periode december 1988 tot april 1989 is het aantal bekladdingen daar met 60 procent afgenomen.

6.4 Conclusies

Aan de hand van de ervaringen in Zoetermeer en Zwolle kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- Het voeren van een gedoogbeleid is veelal rampzalig. De gedoogzones hebben namelijk een aanzuigende werking. Dit zorgt ervoor dat de illegale graffiti in de omtrek van de gedoogzone niet afneemt, maar veeleer in een verhoogd tempo toeneemt.
- Een integrale aanpak waarin duidelijk aandacht is voor repressieve maatregelen (in combinatie met slachtoffer- en situatiegerichte maatregelen) lijkt succesvol te zijn.
- Het objectief vaststellen van de daadwerkelijke effectiviteit is niet mogelijk omdat harde (evaluatie)gegevens ontbreken. Dit kan problemen geven voor zowel de effectiviteit als de continuering van het beleid.
- Een onpersoonlijke benadering van de betrokkenen (bijvoorbeeld winkeliers) is niet succesvol. Om draagvlak te creëren zijn persoonlijke contacten noodzakelijk.

De aanpak van de Nederlandse Spoorwegen leert ons dat:

- Een degelijk opgezet graffiti-registratiesysteem is een goed hulpmiddel bij het opsporen van daders en het verhalen van de schade.
- Een **consequent** uitgevoerd schoonmaakbeleid is effectief. Een goede strategie hierbij is de zogenaamde olievlek-benadering. Hierbij wordt eerst een klein gebied schoongemaakt en **consequent** schoongehouden. Nadat men erin is geslaagd het beperkte gebied graffiti-vrij te houden, worden de grenzen een stuk verschoven.

7 Het opzetten van een project

Als blijkt dat graffiti lokaal een probleem is dat aangepakt dient te worden moet er tot actie worden overgegaan. In deze paragraaf wordt beschreven hoe een anti-graffitiproject opgezet kan worden. Hierbij zullen per preventiestrategie de mogelijke rollen die de verschillende betrokkenen kunnen spelen, in kaart worden gebracht. Er wordt stilgestaan bij de rol die de preventiecoördinatoren in dit kader kunnen spelen.

7.1 Anti-graffitibeleid: een integrale aanpak

Inmiddels zal het duidelijk zijn dat de graffiti-problematiek complex van aard is. Er zijn meerdere uitingsvormen die elk samengaan met aparte typen daders. Daarnaast zijn er vele categorieën slachtoffers te onderscheiden. De aard en omvang is vaak lokatie-specifiek en dient met speciaal daarop afgestemde maatregelen te worden aangepakt. Een dergelijke problematiek vereist een **integrale aanpak**. Het begrip integrale aanpak omvat drie aspecten. Bij een integrale aanpak:

- worden gelijktijdig en gezamenlijk inspanningen verricht door meerdere personen en instanties;
- is sprake van diversiteit aan maatregelen;
- wordt het beleid afgestemd op het beleid op aanverwante terreinen.

De achterliggende gedachte hierbij is dat de afzonderlijke, op elkaar afgestemde, inspanningen en maatregelen elkaar versterken waardoor het totale effect van het beleid groter is dan de som der delen.

Een integrale aanpak kan alleen kans van slagen hebben wanneer de betrokkenen ervan overtuigd zijn dat het leveren van hun individuele inspanning voor hen meer belonend is dan wanneer zij deze inspanning niet leveren. In de praktijk zien wij anti-graffitibeleid op dit punt vaak de mist in gaan.

Zo komt het bijvoorbeeld voor dat gemeente, politie en justitie de handen in elkaar slaan om de graffiti in hun gemeente met behulp van clean-teams en lik-op-stuk te bestrijden. Wanneer in zo'n geval geen draagvlak bestaat bij (andere) slachtoffers van graffiti (zoals winkeliers, particulieren en woningbouwverenigingen) en/of geen aandacht wordt besteed aan de motivatie van graffiteurs, zal het anti-graffitibeleid sterk aan effect inboeten. Een groot deel van de graffiteurs zal zich bezig blijven houden met graffiti en zal de aandacht verplaatsen van gemeentelijk eigendom naar objecten waarvan de eigenaren de graffiti niet laten verwijderen.

Verder is het bij een integrale aanpak van het grootste belang dat de afzonderlijke inspanningen en maatregelen optimaal op elkaar zijn afgestemd. De algemene beleidsuitgangspunten moeten door alle participanten worden onderschreven en op één centraal punt gecoördineerd. Wanneer bijvoorbeeld politie en gemeente een repressief beleid voorstaan en jongerenwerkers in een buurthuis zich hard maken voor een tolerant beleid zal het beleid ook zeker niet succesvol worden.

Tot slot dient een integraal anti-graffitibeleid te zijn ingebed in het preventieve beleid zoals dat nu en in de komende jaren in een bepaalde gemeente wordt gevoerd. Zo kan een anti-graffiti-aanpak worden ingebed in een buurtbeheerproject. Door bijvoorbeeld een team in te stellen dat in een bepaalde buurt actief bezig is met het tegengaan van verloedering, kan niet alleen de overlast door afval, honde-

poep en vandalisme worden aangepakt, maar ook de graffiti-problematiek (zie hiervoor paragraaf 5.3). Andere voorbeelden in dit kader zijn het toepassen van kunst in de architectuur en het gebruik van milieuvriendelijke reinigingsmethoden.

7.2 Mogelijke betrokkenen

Inmiddels zal duidelijk zijn dat bij het opzetten en uitvoeren van het anti-graffiti-project speciale aandacht moet worden besteed aan de verschillende betrokkenen. De betrokkenen zijn grofweg op te delen in twee groepen. Allereerst zijn dat degenen die vanuit hun beroepsuitoefening de formele taak kan worden toegedicht om iets tegen veelvoorkomende criminaliteit i.c. graffiti te ondernemen. Daarnaast zijn dat degenen die in de dagelijkse praktijk met graffiti worden geconfronteerd, met andere woorden, de slachtoffers.

Wie deze slachtoffers zijn, is inmiddels al uitgebreid behandeld. We hebben gezien welke categorieën slachtoffers er zoal zijn te onderscheiden en op welke manier u in uw gemeente kunt achterhalen in welke mate deze categorieën ook daadwerkelijk slachtoffer zijn.

De eerste groep is echter minder uitvoerig besproken. In eerste instantie kunt u hierbij natuurlijk denken aan de gemeentepolitie, de gemeente, het Openbaar Ministerie en de Halt-bureaus. Daarnaast mogen ook de verenigingen voor jongeren- en jeugdwerk niet worden vergeten, scholen voor basisonderwijs, wijk- en buurtcentra en groepen en commissies die zich richten op **sociale vernieuwing**, buurtbeheer en milieubeleid. Ook deze groepen en instanties kunnen veelal worden geactiveerd om binnen de door hen uitgezette doelstellingen iets tegen graffiti te ondernemen.

In het volgende schema zijn per strategie de mogelijke betrokkenen overzichtelijk gerubriceerd.

Schema 6: Preventiestrategieën en betrokkenen

Strategie	Maatregel	Betrokkenen
Dadergericht	Scholenproject	gemeente afdeling onderwijs scholen (politie/O.M./Halt)
	Alternatieve activiteiten	gemeente afdeling welzijn club- en buurthuizen scholen
	Binden aan eigen leefomgeving	gemeente afdelingen welzijn, dienst gemeentewerken club- en buurthuizen scholen bewonersorganisaties
	Verbeteren van de opsporing	politie gemeente afdeling bestuurlijke/juridische zaken O.M. N.S.
	Lik-op-stuk/alternatieve sancties	politie O.M. Halt gemeente dienst gemeentewerken, bestuurlijke/juridische zaken
Situatiegericht	Aanwezigheid geschikte objecten verkleinen	gemeente dienst gemeentewerken, stadsontwikkeling/ruimtelijke ordening alle slachtoffercategorieën
	Bevorderen controlemogelijkheden	gemeente dienst gemeentewerken, stadsontwikkeling/ruimtelijke ordening beheerders van openbare voorzieningen (bijvoorbeeld gemeentelijke diensten, scholen, winkelcentra, etc.)
	Bekladdingen snel verwijderen	gemeente dienst gemeentewerken, dienst gemeentereiniging gespecialiseerde schoonmaakbedrijven alle slachtoffergroepen Halt
Slachtoffergericht	Verkrijgen van spuitbussen bemoeilijken	verfverkopende winkeliers gemeente afdeling economische zaken politie
	Verbeteren toezicht en beheer	gemeente afdeling bestuurlijke/juridische zaken politie beveiligingsdiensten beheerders van openbare voorzieningen woningbouwverenigingen bewonersverenigingen
	Stimuleren schadeverhaal	alle betrokkenen

7.3 De rol van de preventiecoördinatoren

Het mag duidelijk zijn dat de preventiecoördinator in het gehele proces van projectbegeleiding een initiërende, coördinerende en vooral motiverende rol vervult. Hij is degene die (na geluiden uit het werkveld) het initiatief kan nemen een voorstel aan te bieden om graffiti structureel aan te pakken. Hij stelt in nauw overleg met anderen het werkplan op en weet de andere betrokkenen te stimuleren daar tijd, geld en energie in te stoppen. Het committeren en motiveren van deze betrokkenen is wellicht zijn voornaamste rol. Hij kan aan de betrokkenen duidelijk maken dat zij met een probleem zitten, een gezamenlijk probleem. Een probleem dat ergernis en geld kost. Hij weet deze betrokkenen te activeren om gezamenlijk iets tegen dat probleem te ondernemen. Graffiti is immers geen probleem van de politie en gemeente alleen, maar iets wat hen allemaal aangaat. Graffiti is iets dat slechts structureel kan worden bestreden wanneer alle betrokkenen er ook daadwerkelijk iets tegen ondernemen. Hij laat de betrokkenen hun commitment uitspreken en (heel belangrijk!) schriftelijk vastleggen. Samen met deze betrokkenen kijkt hij naar de mogelijkheden om iets tegen graffiti te ondernemen en legt de gezamenlijke bevindingen op papier vast. Communicatie van, naar en tussen betrokkenen stelt hij daarbij centraal. Hij laat zien dat er een probleem is en dat er daadwerkelijk iets tegen gebeurt.

Voor de preventiecoördinator echter extern het voortouw op zich neemt, zal hij eerst binnen de eigen organisatie de zaken zo goed mogelijk moeten regelen. Voor het regelen van deze interne zaken wordt in de volgende twee schema's voor achtereenvolgens de politie en de gemeente enkele suggesties gedaan.

Schema 7: Rol preventiecoördinator bij de politie

	Vraag	Aanbod
Korpsleiding	<ul style="list-style-type: none"> - medewerking aan structureel beleid t.a.v. opsporing en registratie - andere betrokkenen vragen hun medewerking aan de maatregelen te verlenen 	<ul style="list-style-type: none"> - positieve waardering van pers en bevolking
Recherche	<ul style="list-style-type: none"> - opzetten en beheren registratiesysteem - informatie uitwisselen met spoorwegrecherche en andere korpsen - meer aandacht voor graffiti-bestrijding - verhoren van verdachten (sneeuwbal-methode!) 	<ul style="list-style-type: none"> - informatie beschikbaar stellen aan: <ul style="list-style-type: none"> . uniformdienst . andere korpsen . spoorwegrecherche . O.M. . gemeente
Uniformdienst	<ul style="list-style-type: none"> - opsporing van graffiteurs intensiveren - gerichte surveillance 	<ul style="list-style-type: none"> - informatie over daders en graffitigevoelige lokaties en tijdstippen
Voorlichting	<ul style="list-style-type: none"> - perscontacten - ondersteuning 	<ul style="list-style-type: none"> - positieve waardering van bevolking en eigen korpsleden

Schema 8: Rol preventiecoördinator bij de gemeente

	Vraag	Aanbod
B&W	<ul style="list-style-type: none"> - medewerking in financiële en personele zin aan graffiti-bestrijding - medewerking aan beleidsontwikkeling 	<ul style="list-style-type: none"> - vermindering schade voor de gemeente - verbeteren van de leefomgeving - waardering v.d. bevolking - afstemmen anti-graffitibeleid op beleid aanverwante terreinen
Gemeentewerken	<ul style="list-style-type: none"> - (mede) uitvoeren schoonmaakactiviteiten - coaten van objecten - herinrichten gebouwde omgeving 	<ul style="list-style-type: none"> - minder schade aan eigen objecten - verbeteren van het aanzicht van de gemeente - waardering van buurtbewoners
Stadsontwikkeling/ruimtelijke ordening	<ul style="list-style-type: none"> - (her)inrichten bebouwde omgeving (verkleinen aanwezigheid geschikte objecten en bevorderen v.d. mogelijkheid tot sociale controle) 	<ul style="list-style-type: none"> - verbeteren van het aanzicht van de gemeente
Projectgroep sociale vernieuwing	<ul style="list-style-type: none"> - integreren van graffiti-bestrijding in: <ul style="list-style-type: none"> . buurtbeheerprojecten . werkloosheidsbestrijding . milieubeheer 	<ul style="list-style-type: none"> - criminaliteitspreventie en ook bestrijding van graffiti heeft hoge prioriteit van bewoners
Juridische zaken	<ul style="list-style-type: none"> - opnemen graffiti-verordening in APV - instellen schadeverhaal procedure 	<ul style="list-style-type: none"> - meer financiële vergoeding voor geleden schade
Voorlichting	<ul style="list-style-type: none"> - ondersteuning voorlichtingsactiviteiten - perscontacten 	<ul style="list-style-type: none"> - waardering van de bevolking

Bovenstaande schema's zijn niet compleet maar kunnen voor de preventiecoördinator dienst doen als handvat bij het creëren van een intern draagvlak. Zijn initiërende, coördinerende en motiverende rol heeft namelijk ook zeker betrekking op de interne organisatie. Door middel van communicatie over de plannen, activiteiten en (tussentijdse) resultaten probeert hij het commitment bij de verschillende diensten op te bouwen en te onderhouden.

Bijlage 1: korte samenvatting TNO/SBR-rapport

Typen 'anti-klad' middelen

'Anti-klad' ofwel AK-middelen kunnen in twee categorieën (met daarin verschillende variaties) worden onderscheiden:

- **Impregnerende middelen:**
het middel dringt tot zekere diepte in de poriën van de ondergrond en is in het algemeen niet zichtbaar.
- **Filmvormende middelen:**
het middel blijft aan de oppervlakte, en vormt daar een meer of minder dicht 'vel', dat in het algemeen door 'kleurverdieping' (de transparant matte systemen) van de ondergrond, glans (de transparant glanzende systemen) of door een eigen kleur (de gepigmenteerde systemen) meer of minder zichtbaar is.

Doordat voor het verwijderen van bekladdingen meer of minder agressieve oplosmiddelen moeten worden gebruikt, loopt het AK-systeem de kans mede te worden aangetast. In verband daarmee kunnen binnen de groep 'filmvormende middelen' nog twee categorieën worden onderscheiden:

- **Permanente systemen:**
middelen die hoge weerstand tegen aantasting door het reinigingsmiddel bezitten.
- **Zelfopofferende systemen:**
middelen waarvan het principe is dat het systeem de bekladding verhindert de ondergrond binnen te dringen, maar het verwijderen van de bekladding vereenvoudigt door zelf geheel of gedeeltelijk op te lossen.
Deze dienen dus op de plaats waar gereinigd wordt, geheel of gedeeltelijk opnieuw te worden aangebracht.

Reinigingsmiddelen

In het algemeen kan een AK-middel niet los worden gezien van het bijbehorende reinigingsmiddel. **In feite vormen AK- en reinigingsmiddel samen het systeem.**

Het reinigen

Behalve dat bij het reinigen chemische middelen worden ingezet, komt er in het algemeen ook één of andere vorm van mechanische actie aan te pas. Van zo'n mechanische actie is al sprake als na zekere inwerktijd met reinigingsmiddelen na verloop van tijd nog eens wordt 'doorgeborsteld'. Bij het verwijderen van de opgeloste bekladding en de restanten van het reinigingsmiddel wordt veelal een hogedrukspuit ingezet. In veel gevallen zal blijken dat het gebruik van een hogedrukspuit (en dan liefst met zo heet mogelijk water) het reinigend effect van een oplos- of afbijtmiddel in niet geringe mate ondersteunt. Soms is toepassing van heetwaterhogedruk zelfs onontbeerlijk.

Verder leert de ervaring dat zelden met één keer opbrengen en verwijderen van het reinigingsmiddel kan worden volstaan. Probeert men toch in één keer een goed resultaat te bereiken, dan bestaat grote kans op beschadiging van de ondergrond. Dat geldt vanzelfsprekend meer naarmate de ondergrond kwetsbaarder is. Bij metselwerk blijkt met name het voegwerk nogal eens sterk te lijden te hebben. Bij pleisterwerk, zoals tegenwoordig veel op buitenisolatiesystemen wordt aangetroffen, kunnen naar ervaring (minerale) krabpleisters gevoelig zijn, terwijl

kunststofgebonden pleisters sterk van sommige oplosmiddelen te lijden kunnen hebben.

Soms kan het verstandig zijn een laatste spoor van een bekladding bijvoorbeeld met een chloorbleekloog weg te bleken in plaats van te proberen dit met veel inspanning te verwijderen, dan wel zo'n restant te laten voor wat het is.

Zelf reinigen?

Het voorgaande maakt duidelijk dat steeds met beleid te werk moet worden gegaan. Kennis van zaken en vooral ervaring zijn daarbij van zeer groot belang. Dat leidt weer tot de conclusie dat het verwijderen van bekladdingen, vooral als die zich frequent voordoen, bij voorkeur aan ervaren professionals moet worden overgelaten.

Staat desalniettemin de wens voorop dat eventuele bekladdingen in eigen beheer (snel) verwijderd moeten kunnen worden, dan kan dat van belang zijn voor de keuze van het AK-systeem. Omgekeerd kan een bepaalde keuze tot de consequentie leiden dat tevens een onderhoudscontract moet worden afgesloten.

Keuzecriteria

Samenvattend blijkt dat bij de keuze van een AK-systeem de volgende zaken een rol (dienen) te spelen:

- het poriënsysteem en de ruwheid van de ondergrond in verband met de te verkrijgen afsluiting tegen (zichtbare bestanddelen van) mogelijke bekladdingsmiddelen;
- de in verband met de aard van de ondergrond en het AK-middel toe te passen verwerkingswijze van het AK-middel;
- de chemische en mechanische weerstand van de ondergrond in verband met het vermijden van schade daaraan, als gevolg van het oplossend effect van in te zetten reinigingsmiddelen, dan wel het eroderende effect van de meestal onontbeerlijke (heetwater)hogedrukspuit;
- het verkrijgen van een goede verbinding (hechting) van het AK-middel met de ondergrond, wat vooraf reinigen en het gebruik van een primer kan inhouden;
- de beïnvloeding van het aspect van de ondergrond, dat wil zeggen de verandering van kleur en/of structuur van de ondergrond;
- de milieu- en mensvriendelijkheid van het systeem en de daarbij in te zetten reinigingsmiddelen;
- de universele inzetbaarheid van het reinigingsmiddel dat standaard bij het AK-middel wordt geleverd, respectievelijk het toelaten van andere, meer op de bekladding toegesneden reinigingsmiddelen;
- de mogelijkheid van verwijderen van bekladding in eigen beheer, dan wel de vooropgestelde bedoeling bekladdingen/onderhoud van het systeem professioneel te laten uitvoeren;
- de noodzaak en het gemak van herstel van het zelfopofferende, respectievelijk bij het reinigen aangetaste deel van een AK-middel;
- de mogelijkheid tot het verkrijgen van een onderhoudscontract, liefst met een vaste jaarprijs;
- de te verwachten levensduur van het AK-middel;
- de mogelijkheden tot eventueel (volledig) verwijderen van het AK-middel in verband met de kans op schade aan de ondergrond;
- de prijs van één en ander.

Uit het SBR-onderzoek blijkt dat een aantal AK-systemen tot zeer bevredigende resultaten kan leiden. Er zijn echter ook diverse systemen op de markt die niet of

slechts beperkt toepasbaar zijn. Het genoemde SBR-onderzoek beoogt een handleiding te zijn om tot een verantwoorde keuze te komen. Deze keuze zal overigens tevens bepaald worden door de specifieke omstandigheden, zoals aard en conditie van de ondergrond, de mogelijke aanwezigheid van zouten en dergelijke. In geval van twijfel staan in elk geval - dank zij het onderzoek - testmethoden ter beschikking om ook dan tot een verantwoorde keuze te komen.

Bijlage 2: belangrijke adressen

Nederlandse Spoorwegen
Centrale Recherche
Laan van Puntenburg 100
Postbus 2025
3500 HA UTRECHT
Tel.: 030-353702

Stad & Kunst
Van Diemenstraat 202
Postbus 85899
2508 CN DEN HAAG
Tel.: 070-3650101

Literatuur

- Anderson, S.J. en W.S. Verplanck
1983 'When walls speak, what do they say?'. In: *The psychological record*.
- Baerveldt, C.
1987 *School en delinquentie*. WODC, Den Haag.
- Brewer, D.D. en M.L. Miller
1990 *Bombing and burning: the social organization and values of hip hop graffiti writers and implications for policy*.
- Geerlof, J. en R. Schouten
1991 *Politiemonitor: landelijke uitkomsten van een gestandaardiseerd bevolkingsonderzoek*. Den Haag.
- Gemeente Den Haag
1990 *Bestrijding Graffiti. Tussenrapportage projectgroep graffiti bestrijding*. Den Haag.
- Gemeente Enschede
1988 *Tussenrapportage Vandalisme weg ermee*. Enschede.
- Gemeente Enschede
1989 *Vandalisme weg ermee. Verslag van het project 'Erosievandalisme'*. Enschede.
- Gemeente Zoetermeer
1990 *Evaluatie (deel-)projecten bestuurlijke preventie veel voorkomende criminaliteit*. Zoetermeer.
- Hebing, H. en P. Mooren
1990 *Hoezo rotzooi: werkervaringsmateriaal over graffiti en het opzetten van graffiti-projecten voor jongeren*. Doetinchem/Arnhem.
- Hees, A. van
1990 *Graffiti: kunst of criminaliteit? Een verkenning van de wereld van de graffiteurs*. Den Haag.
- Hesseling, R.B.P. e.a.
1991 *Huismeesters in problematische woningcomplexen. Het effect van huismeester op criminaliteit en verhuurbaarheid in de na-oorlogse etagebouw*. WODC, Den Haag.
- Junger-Tas, J. en M. Kruissink
1992 *Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit: periode 1980-1990*. WODC.
- Lachmann, R.
1988 'Graffiti as career and ideology'. In: *American Journal of Sociology*, 94, nr. 2.

LBVM

1990 *Graffiti en de diefstal van verfspuitbussen*. Den Haag.

Ley, D. en R. Cybriwsky

1974 'Urban graffiti as territorial markers'. In: *Annals of the Association of American Geographers*, nr. 4, december 1974.

Loef, K. en M.J.J. López

1992 *Evaluatie voorlichtingsmateriaal vandalismpreventie Amsterdamse basisscholen*. Amsterdam.

Polder, W. en F.J.C. van Vlaardingen

1992 *Preventiestrategieën in de praktijk. Een meta-evaluatie van criminaliteitspreventieprojecten*. WODC, Gouda Quint, Arnhem.

Roozendaal, A.

1985 'Graffiti niet meer zonder financiële gevolgen'. In: *Algemeen Politieblad*, nr. 23, 9 november 1985.

Savornin Lohman, P. de en P. van Soomeren

1992 *Criminaliteit tegen de detailhandel*.

Spil, W.N. e.a.

1989 'Hoorn vindt allerwegen gehoor met HALT'. In: *Algemeen Politieblad*, nr. 18, 2 september 1989.

Stahl, J.

1989 *An der Wand. Graffiti zwischen anarchie und galerie*. Keulen.

SBR

1990 *Beveiliging van gebouwen. Deel 6: scholen*. Rotterdam.

SBR/TNO

1991 *Anti-bekladdingsmiddelen*, mei 1991.

Voordt, D.J.M. van der en H.B.R. van Wegen

1990 *Sociaal veilig ontwerpen: checklist ten behoeve van het ontwikkelen en toetsen van (plannen voor) de gebouwde omgeving*.

Waard, J. de en P.M. de Savornin Lohman

1991 *Preventie en Buurtbeheer. Criminaliteitspreventie op wijk- en buurt-niveau*. DCP, Den Haag.